

Geschiedenis van Zwolle

22e jaargang 2005 nummer 2 - € 5,75

Annèt Bootsma-
van Hulten en
Wim Huijsmans

Groeten uit Zwolle

Ansichtkaart Gedenksteen 700-jarig bestaan van Zwolle, poststempel 1943

afz. E. Slot, Zwolle

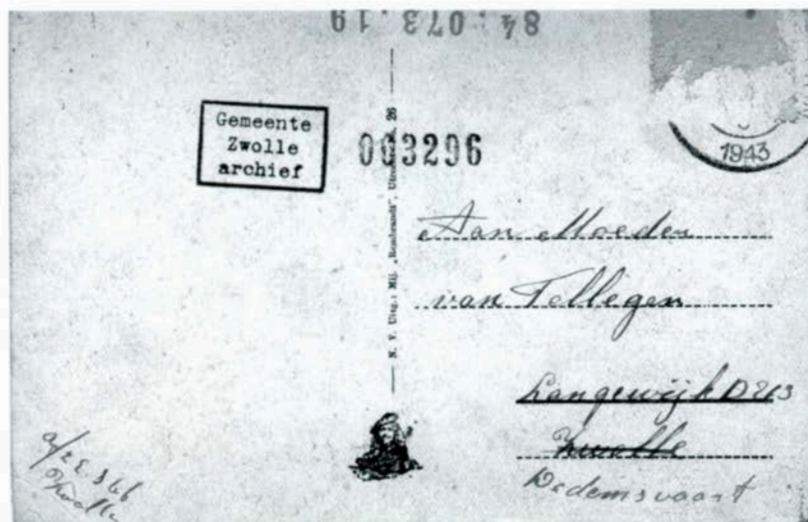
De ansichtkaart toont de gedenksteen die naast de Sassenpoort is aangebracht en op 5 mei 1931 werd onthuld. De tekst op de steen luidt: *Ter herinnering aan het 700 jarig bestaan van Zwolle als stad. Willebrand, bisschop van Utrecht, verleent 31 augustus 1230 den Zwollenaren de stadsrechten; het embleem van St. Michaël wordt het wapen der stad.*

Op de gedenksteen staan twee vooraanstaande inwoners van Zwolle afgebeeld, die uit handen van de bisschop het stadsrecht, geschreven op perkament en opgerold, in ontvangst nemen. Uit nederigheid of uit dank knielen zij voor de bisschop, die op een troon zit en getooid is met mijter en staf. Op de achtergrond staat de aartsengel Michaël met het wapenschild van Zwolle in de handen. Beschermend spreidt Michaël zijn vleugels uit.

De steen is ontworpen door de in Zwolle geboren kunstenaar Co. Breman (1865-1938); Ed(uard) Jacobs (1859-1931) heeft de steen vervaardigd.

E(gbert) Slot (geb. Zwolle 1920) verstuurde de ansichtkaart in 1943 aan zijn schoonmoeder Aaltje van Tellegen-Rijkeboer. Egbert was pas getrouwd met Dirkje van Tellegen (geb. Avereest 1921). Hij woonde in de Waterstraat en verdiende de kost als pakhuisknecht.

In dit geval was er dus geen sprake van *Een ansichtkaart uit Dedemsvaart*, zoals de titel van een bekend piratenlied uit de jaren zestig luidt, maar van een ansichtkaart *naar* Dedemsvaart.

(Collectie HCO)

Inhoud

Groeten uit Zwolle	Annèt Bootsma - van Hulten en Wim Huijsmans	46
Geschiedenis van Zwolle	Redactioneel	48
Zwolle in het midden; over de <i>Geschiedenis van Zwolle</i> van Jan ten Hove	Frank Inklaar	49
Stadsgeschiedenissen	in soorten en maten Frits David Zeiler	59
Geschiedenis in Zwolle; over geschiedschrijving en historisch besef	Bert Looper	70
Gesprek bij kaarslicht; interview met Jan ten Hove	Annèt Bootsma - van Hulten en Jan van de Wetering	83
Agenda		93
Auteurs		94

Geschiedenis van Zwolle

Redactioneel

Op woensdag 2 maart 2005 werd in De Proosdij aan drs. H.J. Meijer, burgemeester van Zwolle, het eerste exemplaar aangeboden van de *Geschiedenis van Zwolle*, geschreven door Jan ten Hove. Veertig jaar na het verschijnen van het gelijknamige werk van Th.J. de Vries werd het de hoogste tijd om, op basis van recente onderzoeken, het ontstaan en de ontwikkeling van Zwolle in een nieuw standaardwerk te boek te stellen. De initiatiefnemers van dit project, het Historisch Centrum Overijssel (HCO), de Stichting IJsselacademie, de gemeente Zwolle en uitgeverij Waanders mogen zich gelukkig prijzen. Na ruim vijf jaar van noeste arbeid kon Jan ten Hove de vrucht van zijn inspanningen presenteren. Een imposant boek dat niet alleen een beschrijving en interpretatie geeft van 'hoe het in Zwolle was', maar ook inspiratie biedt aan iedereen die iets met (de geschiedenis van) Zwolle heeft. In hoeverre het boek in de komende jaren voor de vorming van de stedelijke identiteit een rol gaat spelen, zal de tijd uitwijzen.

De redactie van het *Zwols Historisch Tijdschrift* kan aan het verschijnen van Jan ten Hove's Magnum Opus uiteraard niet voorbijgaan en schenkt in dit nummer speciale aandacht aan de *Geschiedenis van Zwolle*, het fenomeen van stedelijke geschiedschrijving en aan de auteur.

Frank Inklaar geeft in een uitgebreide bespreking van het boek aan wat de lezer kan verwachten. Inklaar karakteriseert de stad Zwolle met het woord *midden*, als scharnierstad, als knooppunt. Geen extremen, maar gestaag voorwaarts.

In de bijdrage van Frits David Zeiler worden recent verschenen stadsgeschiedenissen met elkaar vergeleken: vijf van Hollandse steden en zes

van Oost-Nederlandse steden. De boeken zetten de beschreven steden alle op de stadshistorische kaart.

Bert Looper gaat kort in op de ontwikkeling van het historisch bedrijf in Nederland en geeft een overzicht van de Zwolse historiografie van Middeleeuwen tot Ten Hove. Looper laat zien dat geschiedbeschrijving in vele gedaanten bestaat. De stadsgeschiedenis is daar een van. De drie in de loop der tijden verschenen integrale geschiedenissen van Zwolle - het werk van Van Hattum uit de achttiende eeuw, De Vries uit medio twintigste eeuw en nu Jan ten Hove - passeren de revue en worden onderling vergeleken.

Twee redactieleden, Annët Bootsma en Jan van de Wetering, interviewden bij kaarslicht de auteur om iets over hem en over het ontstaan van het boek aan de weet te komen.

Zoals gewoonlijk opent ook dit nummer met een ansichtkaart. Deze keer met een afbeelding die herinnert aan het 700-jarig bestaan van Zwolle als stad in 1930. Over het hele themanummer verspreid treft u kaders aan met typerende fragmenten uit de *Geschiedenis van Zwolle*.

Geschiedenis leeft! De redactie hoopt dat dit themanummer elke lezer zal inspireren om Jan ten Hove's stadsgeschiedenis ter hand te nemen. Moge het boek van Ten Hove de Zwollenaar na lezing een goed en trots gevoel geven zodat hij - om Cicero te parafraseren - zal zeggen: *civis Swollanus sum*. Vrij vertaald: ik ben een (echte) Zwollenaar. Zingen mag ook!

Zwolle in het midden; over de *Geschiedenis van Zwolle* van Jan ten Hove

Als lezer van het *Zwols Historisch Tijdschrift* bent u geïnteresseerd in Zwolse geschiedenis. U bent dus vast op de hoogte van het verschijnen van de nieuwe Zwolse stadsgeschiedenis van Jan ten Hove. Er is een goede kans dat de *Geschiedenis van Zwolle* al bij u in de boekenkast prijkt, of dat u een exemplaar bij vrienden op de koffietafel heeft zien liggen. De kans is aanzienlijk kleiner dat u dit kloeki boek van kapt tot kapt gelezen hebt.

Wat kunt u in dit boek lezen? Als u het boek nog niet heeft aangeschaft is de vraag: waarom de gang naar de boekhandel te maken? Kortom wat kan een potentiële lezer/koper verwachten als hij de *Geschiedenis van Zwolle* ter hand neemt.

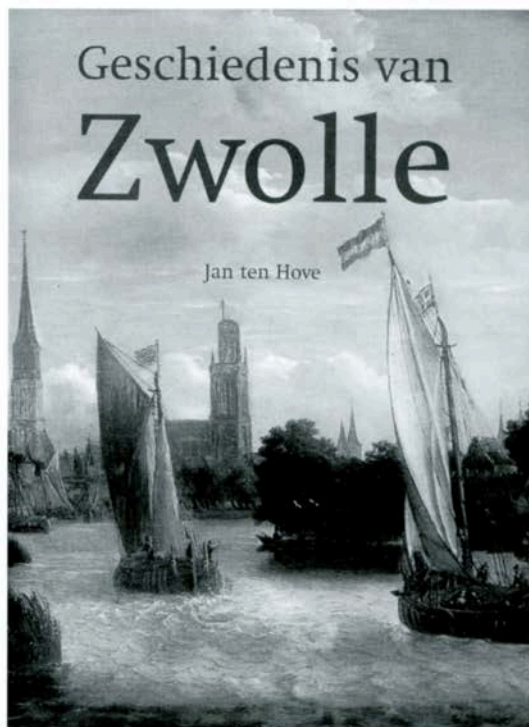
In fysieke zin krijgt hij voor een vriendenprijs van € 39,95 een prachtig uitgegeven boekwerk van 688 pagina's met zo'n 750 illustraties waarvan veel in kleur, 10 hoofdstukken, 14 pagina's met bronnenpublicaties en literatuur, 1003 noten en 14 pagina's met registers. Er is enige inspanning nodig om het boek te vervoeren, want dit enorme boek weegt drie kilo. Het gewicht en het formaat van het boek maken dat het niet overal makkelijk ter hand te nemen is. Even lezen in een luie stoel, op de bank of in bed is lastig en het is al helemaal niet te doen om het boek op reis mee te nemen. Maar de ware historisch geïnteresseerde laat zich hierdoor niet afschrikken. Bovendien zal het boek vooral bedoeld zijn als standaard naslagwerk en dan verschaft het kloeki formaat zeker de uitstraling die bij een dergelijke uitgave hoort.

Eén band

Dat de *Geschiedenis van Zwolle* is samengebracht in één band is bijzonder vergeleken met andere stadsgeschiedenissen. Recente voorbeelden daarvan beslaan meestal meerdere delen. Net zo bijzonder is het dat Jan ten Hove de enige auteur is.

Gelijksoortige geschiedenissen van andere steden zijn meestal het resultaat van een team van auteurs, waarbij een redactieraad de opzet van het boek bepaalt. Een dergelijke organisatie heeft het voordeel dat gebruik kan worden gemaakt van specialisten op een bepaald terrein, of voor een bepaalde periode. Maar, zoals ons aller orakel Johan Cruyff zegt, elk voordeel heb z'n nadeel. De

Frank Inklaar

Geschiedenis van Zwolle, een prachtig uitgegeven boekwerk van 688 pagina's met zo'n 750 illustraties waarvan veel in kleur, 10 hoofdstukken, 14 pagina's met bronnenpublicaties en literatuur, 1003 noten en 14 pagina's met registers. Dit enorme boek weegt drie kilo.

Het prille begin

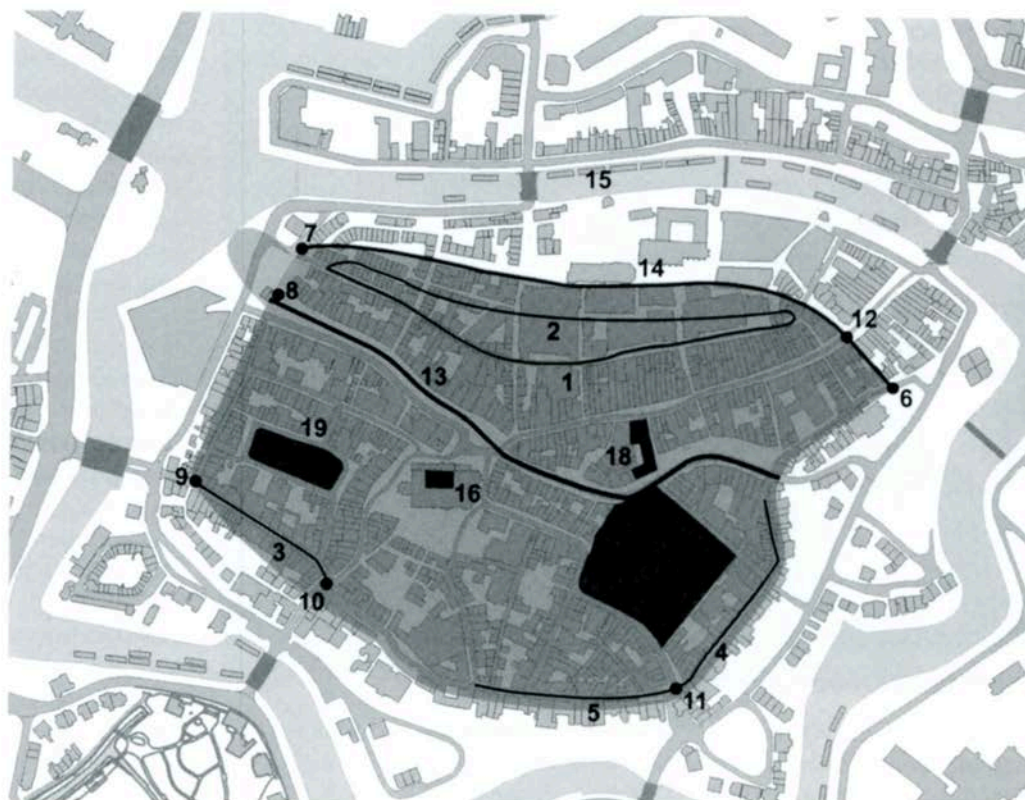
Het prille begin van Zwolle ligt begraven onder de gebouwen, stoepen, straten, pleinen, parken en tuinen op het huidige stedelijke grondgebied. Boven de aarde wijst vandaag de dag niets in de oude binnenstad meer op de mensen die in een ver verleden op een hier gelegen zandhoogte, omringd door een waterrijke wildernis, een bestaan probeerden op te bouwen. Ook geschreven sporen van de lotgevallen van de vroegste pioniers en hun opvolgers in deze streken zijn niet voorhanden. Historische documenten zijn tot ver in de Middeleeuwen zo schaars, dat we op andere informatiebronnen moeten terugvallen om althans de contouren te kunnen schetsen van de Zwolse ontwikkelingsgang in de duizenden jaren voorafgaand aan de verlening van het stadsrecht in 1230.

Voor het ontsluiten van de vroegste geschiedenis van de stad en haar omgeving zijn we voornamelijk aangewezen op de grond onder onze voeten. In het bodemarchief, zoals de archeologen hun werkterrein aanduiden, gaan duizenden grotere en kleinere restanten uit het verleden schuil. Deze overblijfsels van menselijke activiteit liggen als stille getuigen te wachten tot ze bij opgravingen worden blootgelegd en de kans krijgen hun eigen verhaal te vertellen.

Grondsporen van bijvoorbeeld huizen of schuren kunnen in samenhang met gevonden voorwerpen van steen, aardewerk of metaal aanwijzingen opleveren over de levenswijze en de materiële cultuur van de mensen uit de pre- en protohistorie (de geschiedenis tot de dertiende eeuw). (p. 19)

Reconstructie van de oude kern van Zwolle omstreeks 1380, weergegeven op een moderne stadsplattegrond:

1. Nieuwstraat
2. Bitterstraat
3. Kamperstraat
4. Walstraat
5. Koestraat
6. Kruitmakers- of Houttoren
7. Zwanentoren
8. Rode Toren
9. Voorster- of Kamperpoort
10. Luttekepoort
11. Sassenpoort
12. Diezerpoort
13. Grote Aa
14. Kleine Aa
15. Stads- of Thorbeckegracht
16. St. Michaëlskerk
17. Bethlehemklooster
18. H. Geestgasthuis
19. Hof te Zwolle

Ten Hove karakteriseert de periode 1380 - 1480 als Zwolle's Gouden Eeuw. Hier de oude kern van Zwolle omstreeks 1380, weergegeven op een moderne stadsplattegrond. (Uit: Geschiedenis van Zwolle)

De Grote of St. Michaëlskerk. Tekening door Daniël Marot uit 1716. (Universiteitsbibliotheek Leiden)

eenheid van stijl is in dergelijke werken vaak ver te zoeken. De organiserende en uitvoerende partijen van de stadsgeschiedenis van Zwolle, het Historisch Centrum Overijssel (HCO), de Stichting IJsselacademie, de gemeente Zwolle en uitgeverij

Vanaf de jaren twintig veranderde er van alles in Zwolle, onder meer in onderwijs en gezondheidszorg. Hier de in 1934/35 nieuw gebouwde vleugel van het Sophia Ziekenhuis aan de Rhijnvis Feithlaan, ontworpen door stadsarchitect J.G. Wiebenga. (Collectie HCO)

Waanders hebben voor één auteur gekozen. Deze keuze heeft goed uitgepakt. De *Geschiedenis van Zwolle* heeft een duidelijke, eenvormige opbouw en het boek leest heel plezierig. Jan ten Hove is een vlotte en toegankelijke schrijver, die het vermogen bezit om de lezer van prehistorie tot in de eenentwintigste eeuw te blijven boeien. Zijn doelstelling, zoals geformuleerd in de inleiding van de *Geschiedenis van Zwolle*, om een boek te maken voor de in het Zwolse verleden geïnteresseerde leek dat aantrekkelijk en toegankelijk is, heeft Ten Hove zeker waargemaakt.

Uitgangspunten

Elke schrijver van een stadsgeschiedenis zal zich aan het begin van het project gesteld zien voor de vraag: hoe organiseer ik de enorme hoeveelheid materiaal die tot mijn beschikking staat. Welke grote lijnen wil ik schetsen, wat vind ik wel belangrijk en wat niet. Een stad kun je op heel verschillende manieren bezien. Je kunt de fysieke ontwikkeling van de stad beschrijven. Wat is het landschappelijke milieu waarin de stad ontstaat en groeit, hoe vormt zich de stadsplattegrond, welke bebouwing komt er, welke gebouwen staan er? Je kunt een stad ook zien als een samenlevingsvorm van mensen. In dat geval is het belangrijk om te beschrijven hoe die mensen hun samenleving hebben georganiseerd, wat de politieke instellingen zijn, hoe de economische en sociale structuren zijn, welke culturele vormen de stadsbewoners hanteren. Je kunt de stad ook meer abstract, als idee bekijken. In dat geval probeer je erachter te komen of de stadsbewoners een speciale band met hun stad hebben, of er iets is als een stedelijke identiteit, of er ideeën bestaan hoe de stad idealiter eruit zou moeten zien. In een stadsgeschiedenis zouden eigenlijk al deze aspecten voor moeten komen. Maar in welke mate en hoe vorm gegeven?

Jan ten Hove stipt in de inleiding van het boek even aan waar voor hem de nadruk ligt. Het is een samenhang van de eerste twee clusters van vragen waar het hem om gaat. Een samenhang die in een chronologisch verhaal wordt gepresenteerd:

‘Het gaat in de huidige stadsgeschiedenis om de samenhang en wisselwerking van politieke,

economische, sociale, culturele en ruimtelijke factoren op lokale schaal. Daarbij wordt de stad niet geïsoleerd gezien van haar omgeving, maar wordt juist geprobeerd de verbindingen met de buitenwereld op te sporen.' (...) 'De nieuwe *Geschiedenis van Zwolle* is onderverdeeld in een tiental chronologisch geordende hoofdstukken. Hierin worden de verschillende aspecten van de stedelijke samenleving in een lopend verhaal besproken. De jaartallen aan het begin en het einde van elk hoofdstuk moeten niet als absoluut worden beschouwd. Zij dienen als ruwe markering van bepaalde scharnierpunten in de Zwolse ontwikkeling op staatkundig, sociaal-economisch, mentaal-cultureel en/of ruimtelijk gebied.'

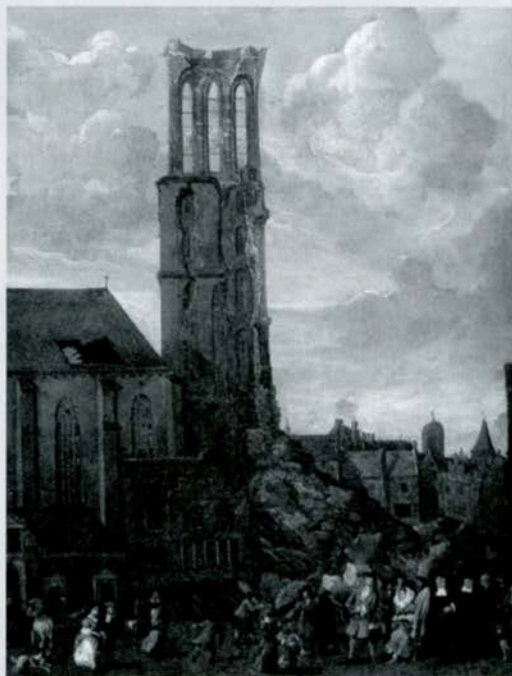
Binnen deze samenhang en wisselwerking kent Ten Hove een speciale plaats toe aan de fysieke aspecten van de stad. Juist de zichtbare stad biedt de meeste gelegenheid tot versterking van het historisch bewustzijn van de huidige Zwollenaren. Dit is, getuige Ten Hove's inleiding, kennelijk een verholde doelstelling van het boek:

'Een belangrijke rode draad wordt gevormd door de geografische en ruimtelijke structuur van de stad. Dit element vormt als het ware het decor, de fysieke achtergrond voor het verhaal. De eeuwenoude stedenbouwkundige opzet, die in Zwolle in veel opzichten opmerkelijk gaaf bewaard is gebleven, is immers het meest tastbare facet van de relatie tussen heden en verleden. De tastbare sporen van het kleurrijke verleden in het hedendaagse

De val van de toren

Op de plek waar zich nu de consistoriekamer van de Grote of St. Michaëlskerk bevindt, stond tot ver in de zeventiende eeuw één van de hoogste torens in de Nederlanden. Een groot deel van het prestigieuze bouwwerk zakte op zaterdag 17 december 1682 tegen drie uur 's middags met een donderend geraas ineen. Zwollenaar Johannes Cattenbelt was ooggetuige van de torenval. De katholieke jongeman, die later pastoor in Wijthmen zou worden, heeft het volgende verslag nagelaten: 'Heb ik zelve staande voor de deure van ons huis bij de Kamperpoort deze toren met al wat er aan of in was, gezien ter neder storten. Dit vallen van zulk een geweldig en zwaar gebouw veroorzaakte een schrikkelijke slag en stof in de lucht, ja de begravenen lijken der menschen wierden ontbloot van aarde en kisten, als ik zelfs hebbe gezien. Twee muren bleven staan, de eene naar het noorden en de andere naar het zuiden, en op deze twee muren bleef een zware balk, waaraan nog een klokke hing. Weinige dagen daarna stortte ook de eene muur naar het noorden ter neder met de balk en klokke. En de andere muur bleef ook eenige weinige dagen staan, dat zeer schrikkelijk was te zien, maar stortte ook des avonds omtrent half elf ter neder. Men was bang dat de muren zouden hebben omgeslagen, als een

boom doet, maar door de schrikkelijke zwaarte viel alles ter neder zonder merkelijke schade.' (p. 319)

De 17 december 1682 ingestorte toren van de Grote of St. Michaëlskerk, geschilderd door Jan Grasdorp. (Stedelijk Museum Zwolle)

stadsbeeld zijn een van de meest aangewezen middelen om het historisch bewustzijn van de Zwollenaars te versterken.'

Een andere vraag waarvoor de auteur van een stadsgeschiedenis komt te staan is hoe compleet zijn verhaal kan en moet zijn. Sedert het verschijnen van de vorige stadsgeschiedenis, de tweedelige *Geschiedenis van Zwolle* van Th. J. de Vries uit 1954 en 1961, is veel nieuws ter beschikking gekomen. Natuurlijk moet dit een plek krijgen in de nieuwe stadsgeschiedenis, maar hoeveel? Ondanks de stroom aan publicaties van de laatste decennia zijn er toch ook witte plekken in de geschiedschrijving van de stad. Hoe compleet kan daardoor de nieuwe stadsgeschiedenis zijn? Ook hier heeft Ten Hove duidelijke keuzes gemaakt:

'De doelstelling van het boek is het geven van een wetenschappelijk verantwoorde weergave van de huidige stand van zaken met betrekking tot de Zwolse historiografie. Het vooraf opvullen van witte plekken in de bestaande geschiedschrijving door middel van uitgebreide voorstudies was financieel en logistiek niet haalbaar. De tekst is dan ook in beginsel gebaseerd op de aanwezige literatuur. Dit biedt de mogelijkheid om de resultaten van specialistisch onderzoek, die verbrok-

keld en weggestopt zijn in talloze boeken en artikelen, aan een breder publiek te presenteren. In de praktijk bleek het echter geregeld nodig om ter controle of aanvulling alsnog enig archiefonderzoek te doen, waardoor eveneens nieuwe gegevens over de historie van de stad boven tafel zijn gekomen.'

Aanleiding voor nieuw onderzoek is er dus nog volop. Over vijftig jaar zal er ongetwijfeld weer een nieuwe stadsgeschiedenis van Zwolle zijn gepubliceerd. Maar nu hebben we de beschikking over een boek dat precies is wat het voorgeeft te zijn: een wetenschappelijk verantwoorde weergave van de huidige stand van zaken met betrekking tot de Zwolse historiografie dat voor de geïnteresseerde leek aantrekkelijk en makkelijk toegankelijk is.

Opbouw

Zoals gezegd is de *Geschiedenis van Zwolle* opgebouwd uit tien chronologisch geordende hoofdstukken, gemarkeerd door breekpunten in de Zwolse geschiedenis. Het eerste hoofdstuk behandelt de vroegste geschiedenis van Zwolle, van de prehistorie tot 1230, het jaar dat aan de kleine nederzetting het stadsrecht werd verleend. In het hoofdstuk wordt volop gebruik gemaakt van de

Zwolle hernam in de tweede helft van de negentiende eeuw haar schakelfunctie, nu als spoorwegknooppunt. Hier de aankondiging van het volksfeest op zaterdag 4 juni 1864 ter gelegenheid van de voltooiing van de treinverbinding tussen Utrecht en Zwolle. Op de tekening is de spoorbrug over de IJssel afgebeeld, de eerste vaste oeververbinding op deze plek. (Collectie HCO)

Een meer actief gemeentelijk beleid leidde in de jaren zestig onder meer tot de aanleg van Holtenbroek en de Aa-landen. Hier de nieuwe wijk Holtenbroek in 1965. (Collectie HCO)

recente opgravingen die nieuwe inzichten over het ontstaan van de eerste nederzettingen in dit gebied hebben opgeleverd. De fysieke invalshoek komt ruimschoots aan bod in de verhandelingen over de diverse waterlopen.

Het fysieke uiterlijk van de stad bepaalt het breukpunt aan het einde van het tweede hoofdstuk, 1380. Zwolle kende een behoorlijke groei. De stad werd uitgelegd en omgeven door een mantel van muren, poorten en torens. De markering tussen stad en platteland was daarmee duidelijk, de jurisdictie van de stad Zwolle liep echter tot buiten de muren. Het omvatte een gebied dat vrijwel zes eeuwen, tot de samenvoeging met het grootste deel van Zwollerkerspel, gelijk bleef. Een aardig staaltje van speurwerk in de archieven biedt Ten Hove bij de bespreking van de brand van 1324 die Zwolle in de as legde. Door het verkeerd lezen in de zestiende eeuw van de rijmkroniek van Albert Snavel van Eme (de eerste historische aantekeningen over de geschiedenis van Zwolle uit 1400), is

deze brand hoogstwaarschijnlijk abusievelijk in de schoenen van de heren van Voorst, de boemannen van Zwolle in die tijd, geschoven.

Zwolle's Gouden Eeuw

De periode 1380–1480 wordt door Ten Hove gekarakteriseerd als Zwolle's Gouden Eeuw. Zwolle bloeide als nooit tevoren hetgeen tot uiting kwam in allerlei grote bouwprojecten, met name de uitbreiding van de Sint Michaëlskerk en de bouw van de Onze Lieve Vrouwekerk. Als een van de drie belangrijke IJsselsteden maakte Zwolle optimaal gebruik van haar ligging als scharnierpunt tussen Oost en West. Ten Hove toont aan dat, anders dan de traditie wil, Zwolle niet zozeer gericht was op de Hanze. Men profileerde zich succesvol als verzamel-, distributie- en schakelstad tussen de handelsstromen van Westfalen en Nedersaksen aan de ene kant en Holland, Brabant en Vlaanderen anderzijds. Ambacht en nijverheid bloeiden. Cultureel werd de Zwolse Gouden Eeuw gedomi-

Verdachte Tachtigers

Een kolderiek voorval tijdens een bezoek van de dichter Willem Kloos (1859-1938) is illustratief voor het bedaaide en enigszins benauwde leven in het provinciestadje Zwolle rond de eeuwwisseling. De in het westen woonachtige voorman van de literaire vernieuwingsbeweging van de Tachtigers bracht samen met zijn vriend Hein Boeken min of meer toevallig een paar vrije dagen in de Overijsselse hoofdstad door. De politie hield de ter plaatse onbekende, sjofel geklede schrijvers, die zich naar eigen zeggen de hele dag liepen te verdommen [=vervelen], nauwgezet in de gaten. Op 14 september 1892 werden ze door twee agenten in de Luttekestraat aangehouden en voor verhoor meegenomen naar het nabijgelegen politiebureau. Hier speelde zich tussen Kloos en een inspecteur een hilarisch tweegesprek af, dat een dag later door de half verontwaardigde, half geamuseerde dichter in een brief voor het nageslacht werd vastgelegd: 'Hij: Waarom komt u hier? Ik: Voor mijn plezier. Hij: Ik begrijp niet dat men in Zwol voor zijn plezier komt. - Stilte - . Hij: Drijft u handel ergens in? Ik: Neen. Hij: Is u geen agent in sterken drank? Ik: Neen, ik heb u gezegd, dat ik hier voor mijn plezier kom. Hij: Dat kan niet, dat gebeurt hier nooit in Zwol.' De inspecteur vertelde trots aan Kloos dat hij hem al de hele dag had laten volgen: 'Wij weten alles wat u vandaag gedaan heeft, wij Zwolse politie zijn zeer precies, daar komt hier geen mens of we moeten weten wie hij is. Nu loopt u hier vandaag op een onbegrijpelijke manier rond [...].' Pas nadat de sterke arm was overtuigd van de goede bedoelingen van de literatoren, konden ze onder een stroom van excuses het politiebureau weer verlaten. (p. 481)

neerd door de Moderne Devotie en de Latijnse school van Johan Cele.

Na 1480 brak een periode van politieke instabiliteit aan. Laverend tussen de Utrechtse bisschop en de hertog van Gelre kwam Zwolle uiteindelijk onder Habsburgse vleugels. Hiermee eindigde de grote zelfstandigheid van de stad. Ten Hove corrigeert en passant nog even het verhaal van de Zwolse blauwvingers. Niet een centenkwesie met Kampen ligt ten grondslag aan de Zwolse bijnaam, maar de schending door de Zwollenaren in 1521 van de eed van trouw aan de wettige landheer. De huidige versie stamt pas uit 1921... Ondanks alle troebelen stelde Zwolle wel haar rol in de interregionale doorvoerhandel veilig door controle te houden over de land- en waterwegen. Typerend voor de gematigde sfeer in de stad is de wijze waarop Zwolle door de woelige tijden van godsdiensttwisten en gevechten rond het begin

van de Tachtigjarige Oorlog is gekomen. Wel rumoer en onzekerheden, heen en weer geslingerd tussen Spaanse en Staatse partijen, wel godsdienstige overgangen, maar geen grote verwoestingen en altijd met een redelijke tolerantie jegens andersdenkenden. In 1580 brak een nieuwe periode aan met een staats Zwolle.

Een nieuwe tijd op oude fundamenten noemt Ten Hove de periode 1580-1680. Zwolle was de grootste stad van Overijssel geworden en het ging behoorlijk. De stad had haar stervorm gekregen en cultureel gezien was er zelfs sprake van een kleine bloeiperiode. Zwolle kon zich handhaven als een commercieel knooppunt. Een goede verbinding over water met Amsterdam en internationale verbindingsroutes over land in oostelijke richting maakten dat mogelijk. Wel is aan het eind van de periode duidelijk dat de oriëntatie van Zwolle veranderd was. De wind was definitief uit westelijke richting gaan waaien. Overigens is na 275 bladzijden in het boek hier de enige storende fout te vinden: de gomaristen en arminianen zijn helaas verwisseld. Gomaristen zijn niet rekkelijk, noch remonstrants en arminianen niet precies of contraremonstrants.

Stagnatie en continuïteit

Na een relatieve bloeiperiode volgden in Zwolle stagnatie en verval. Des te verder in de achttiende eeuw, des te meer economische problemen. De nijverheid raakte in het slop, de transitohandel kende ook problemen. En dat nadat in 1682 de prestigieuze toren van de Michaëlskerk ook al met donderend geraas in elkaar was gezakt. De sociale dynamiek in de stad raakte verstard. Toch namen ook nu weer de problemen geen catastrofale omvang aan. De bevolkingsomvang bleef constant. Het culturele leven kabbelde op enig niveau voort en de stad kreeg fraaie gevelpartijen in de Koestraat en de Kamperstraat.

Eind achttiende eeuw brak de nieuwe tijd ook in Zwolle door. Bekende Zwollenaren als Joan Derk van der Capellen en Rhijnvis Feith speelden hun rol in de patriottenbeweging. Maar met de nieuwe tijd kwam ook het definitieve einde van de zelfstandigheid van de stad Zwolle. Na de Bataafse Republiek en de Franse periode werd Zwolle

onderdeel van het koninkrijk der Nederlanden. Geen stedelijke autonomie meer, maar wel nieuw prestige als provinciale hoofdstad. Politiek verbreedde de maatschappelijke toplaag zich ietwat, sociaal bleef veel bij het oude. Op het gebied van nijverheid en industrie was in Zwolle in de eerste helft van de negentiende eeuw vooral continuïteit te bespeuren. Tot een industriële doorbraak kwam het bepaald niet, hoewel langzaam het stoomtijdperk zijn intrede deed. De oude transitohandel met Amsterdam en het Duitse achterland ging verloren. Hiervoor in de plaats kwam een versterkte regionale verkeers- en verzorgingsfunctie. Cultureel sloot Zwolle aan bij ontwikkelingen elders met een eigen departement van het Nut, met sociëteiten en een schouwburg. Fysiek was de belangrijkste ingreep het verdwijnen van de middeleeuwse ommuring en de zeventiende-eeuwse vestingwerken.

Samenleving in beweging

Ten Hove karakteriseert de Zwolse samenleving in de periode 1850-1920 als een samenleving in beweging. Beweging was te zien op het gebied van onderwijs, bij de emancipatie van diverse minderheidsgroepen, met de komst van het socialisme, bij de gezondheidszorg en de volkshuisvesting. Er kwamen nieuwe vormen van vertier. Enige democratisering trad in, waardoor er geleidelijk wat scheuren in de liberale overheersing kwamen. Een belangrijke verandering was de komst van het spoor naar Zwolle. De stad hernam haar schakelfunctie, nu als spoorwegknooppunt. Bovendien gaf het spoor veel werkgelegenheid. Die kwam zeker niet uit de industriële sector. Een weinig stimulerend gemeentebeleid was hier vooral debet aan. Zwolle bleef draaien als regionaal handels-, verkeers- en verzorgingscentrum, mede dankzij verbeterde waterwegen en de spoorwegen. Zwolle kreeg ook nieuwe bebouwing. De notabelen vestigden zich in de Stationsbuurt en langs de singels. In Assendorp kwamen veel mensen van het spoor te wonen.

Ook na 1920 blijft 'langs lijnen van geleidelijkheid' typerend voor Zwolle. Natuurlijk veranderde er wel van alles, onder meer in onderwijs en gezondheidszorg. Er kwam een schil van nieuwe

wijken rond de oude kern. Maar toch overheerste het beeld van een enigszins saaie, weinig dynamische stad. Een passief gemeentelijk beleid zorgde voor weinig elan in de industriële sector. Knelpunten te water en te land hinderden de expansie van handel en transport. De grootste groei werd bereikt in de dienstensector: Zwolle ontwikkelde zich tot ambtenarenstad. Politiek lagen de verhoudingen langs de lijnen van de verzuiling decennialang vast. Confessionelen en niet-confessionelen hielden elkaar keurig in evenwicht. De gevestigde orde van protestante, katholieke en liberale partijen zorgde er wel voor dat al te progressieve ideeën van socialistische zijde vakkundig werden geweerd.

Na de donkere periode van de bezetting leek alles weer op oude voet door te gaan. Geen doorbraak, geen veranderingen in de politieke verhoudingen. De betrokkenheid van de burgers met het bestuur was gering. Wat uiteindelijk wel veranderde was de mate van activiteit van het gemeentebestuur. En meer actief overheidsbeleid leidde tot groei. Zowel economisch als in de vorm van nieuwe wijken Holtenbroek en de Aa-landen. Verdere uitbreiding van de stad werd mogelijk door de inlijving van het grootste deel van Zwol-

Het Grote Kerkplein in 1976, vlak na de voltooiing van het nieuwe stadhuis. (Collectie HCO)

lerkerspel in 1967. De nieuwe daadkracht leidde echter ook tot rigoureuze kaalslag in het historisch centrum.

De *Geschiedenis van Zwolle* eindigt met een stad in een spagaat. Zwolle groeide in de laatste decennia van de twintigste eeuw als nooit tevoren. Waar altijd geleidelijkheid typerend was voor de stad is nu ineens sprake van dramatische groei. Tussen 1970 en 2000 kwamen er 35.000 mensen bij, net zoveel als tussen 1230 en 1900. Zwolle-Zuid en Stadshagen zijn er de fysieke getuigen van. Nieuwe bevolkingsgroepen verschenen in het stadsbeeld. Economisch ging het de stad voor de wind. De stad was nooit industrieel sterk geweest en dat bleek ook weer in deze periode. Bedrijven-terreinen en kantoren kwamen er echter genoeg. Zwolle was vooral weer een stad met een centrum-functie en dat was met name zichtbaar in de dienstensector. Enorme groei was er in de medische sector en bij het (hoger) onderwijs. Naast al deze ambitieuze groei kwam langzamerhand ook meer aandacht voor kwaliteit, traditie en leefbaarheid. Een spagaat voor de toekomst.

Midden

Als je na het lezen van de drie kilo papier van de *Geschiedenis van Zwolle* de stad Zwolle zou moeten karakteriseren in één woord, dan zou dat het woord 'midden' moeten zijn. Zwolle put haar kracht uit de geografische ligging, in het midden als schakelstad, als knooppunt. Zwollenaren houden van het midden. De Zwolse historische ontwikkeling is er een van het midden. Zonder extremen, maar gestaag voorwaarts.

Ik ben dit artikel begonnen met de vraag waarom u als lezer van het *Zwols Historisch Tijdschrift* de *Geschiedenis van Zwolle* zou moeten kopen en/of lezen. Het boek maakt zijn doelstelling volledig waar. Het is een wetenschappelijk verantwoorde weergave van de huidige stand van zaken met betrekking tot de Zwolse historiografie dat voor de in het Zwolse verleden geïnteresseerde leek aantrekkelijk en makkelijk toegankelijk is. Dit

alleen is voor mij al ruim voldoende om het boek aan te prijzen. Ik zou geen behoefte hebben om het boek een andere functie toe te kennen. In het huidige tijdsgewricht is daar kennelijk wel behoefte aan. In het voorwoord meldt burgemeester Meijer:

'Moderne stedelijke geschiedschrijving is het resultaat van wetenschappelijk onderzoek en van de behoefte om de 'geschiedenissen', de verhalen die ons als Zwollenaren verbinden te boekstaven. In die zin gaat dit boek veel verder dan alleen een beschrijving en interpretatie van 'hoe het was'. De nieuwe *Geschiedenis van Zwolle* legt niet alleen een anker in het verleden, maar geeft ook houvast voor het heden en de toekomst. Het boek draagt bij aan een scherper beeld van wat we als Zwolle en Zwollenaren zijn. Ontwikkelingslijnen en -patronen, sterke en zwakke punten... het boek zal voor de lezers, nu en in de toekomst, een belangrijke identiteitsbepalende en -verklarende factor zijn.'

De stadsgeschiedenis als houvast in het heden en de toekomst? Een identiteitsbepalende factor? Nog afgezien van vragen of er wel sprake is van een crisis in onze identiteit, of er wel behoefte is aan een nieuw geconstrueerde collectieve identiteit en of geschiedenis dan het meest geëigende middel is om zo'n nieuwe collectieve identiteit vorm te geven, is het voor mij een grote vraag of een stadsgeschiedenis een dergelijke functie zou moeten hebben. Boeiend zijn deze vragen wel. Ze zouden een interessante thema-avond voor de Zwolse Historische Vereniging kunnen vormen.

Stadsgeschiedenissen in soorten en maten

Een jaar of tien geleden stonden in regionaal-historische kring ineens de ‘provinciale geschiedenissen’ in het middelpunt van de belangstelling. Aanleiding was het verschijnen van enkele spraakmakende standaardwerken, zoals de geschiedenis van Drenthe en Noord-Brabant, die hoe verschillend ze ook waren in ieder geval het gevoel van gewestelijke eigenwaarde versterkten. Aan onder meer Gelderland en Friesland werd toen gewerkt en voor Utrecht en Holland bestonden vergevorderde plannen, die sindsdien zijn verwezenlijkt. Het resultaat was alleszins de moeite waard; de gewestelijke geschiedenis stond telkenmale stevig op de kaart. Overijssel, dat sinds 1970 zijn ‘handboek’ bezat, deed dapper mee aan de discussies, maar kwam voorlopig niet tot een concreet nieuw initiatief. Misschien was dat wel mede een gevolg van de inmiddels opgetreden verschuiving van de aandacht naar de stads- en dorpsgeschiedenis. Er moest immers nog veel nieuw onderzoek worden gedaan naar onbekende episoden en onderbelichte perioden, en dat kon het beste op lokaal niveau gebeuren. De historische verenigingen en voor een deel ook andere instellingen (archieven, musea en regionale instituten) hebben dit onderzoek in ieder geval sterk gestimuleerd. Met name de Stichting IJsselacademie heeft gewerkt aan een systematische vastlegging van oud en vooral nieuw materiaal in boekvorm. Een mede door deze instelling georganiseerd symposium over stads- en dorpsgeschiedenis in 1999 in het dorp Windesheim trok landelijke aandacht.

Soorten en maten

In een opiniërend artikel in de *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* heeft Pim Kooij in 2002 getracht een tussenbalans op te maken van de manier, waarop het vak

‘stadsgeschiedenis’ in de laatste jaren is bedreven. Naar zijn idee bestaan er vanouds twee benaderingswijzen. De eerste is die, waarbij de stad als een min of meer gesloten, bijna organische eenheid wordt beschouwd en een stadsgeschiedenis dus biografische trekken vertoont. De al dan niet bedachte ‘stedelijke identiteit’ vormt daarvan een onderdeel. De andere is de meer ‘open’ benadering, waarbij vooral de ruimtelijke context en daarmee ook de regionale functie van een stad worden benadrukt. Deze laatste benaderingswijze is sterk sociaal-economisch en ruimtelijk-geografisch gekleurd. Ze is bij uitstek geschikt voor die steden, die een centrale marktfunctie vervullen in de regio of in een groter interstedelijk verband. Men zou kunnen zeggen, dat Zwolle daarvan een perfect voorbeeld vormt. De ‘stadsbiografische’ benadering wordt door Kooij als te beperkt en historigrafisch ook als te beperkend beschouwd, maar in een aantal gevallen (Rotterdam, Leeuwarden) toont hij zich verheugd wanneer er toch iets over het specifiek eigene wordt gezegd. Het stedelijk zelfbewustzijn is immers door de loop van de geschiedenis bepaald en heeft zijn wortels vaak al in de verwerving van stedelijke autonomie - ofte-

Frits David Zeiler

Gezicht op Zwolle vanaf de dijk bij Frankhuis langs het Zwartewater. Tekening door Johannes Swertner, 1763. (Stedelijk Museum Zwolle)

De Grote Markt in 1834, geschilderd door Adrianus Serné. (Stedelijk Museum Zwolle)

wel het stadsrecht - in de twaalfde, dertiende of vroege veertiende eeuw. De emancipatie van Zwolle ten opzichte van zijn 'grote broers' Deventer en Kampen bijvoorbeeld vormt in het *magnum opus* van Jan ten Hove een rode draad, waarmee duidelijk wordt dat het Zwolse gevoel van eigenheid mede is bepaald door deze strijd om zich op te werken uit een tweederangs positie. Daarnaast zijn er voor elke stad geografische omstandigheden (zoals de ligging aan een rivier), historische gebeurtenissen (een heldhaftig verzet tegen een overheerser) en het optreden van grote mannen

(en soms vrouwen) die de identiteit mede vorm hebben gegeven. Kooij gaat in zijn beschouwing op dit aspect niet nader in, maar hij toont zich wel een warm voorstander van het integratiemodel, waarbij binnen een chronologisch-thematisch kader de verschillende aspecten van de stedelijke ontwikkeling, inclusief het besef van eigenheid, op een zo evenwichtig mogelijke manier kunnen worden beschreven.

Met zijn omvang van 688 pagina's steekt de *Geschiedenis van Zwolle* veel recente stadsgeschie-

denissen naar de kroon. Bovendien is het tot dusverre het enige boek in zijn soort, dat door één auteur is geschreven. Het leek daarom zowel de redactie van dit tijdschrift als schrijver dezes een aardige gedachte, om een vergelijking te trekken met een aantal andere stadshistorische publicaties. Anders dan Pim Kooij deed willen we deze wel in een regionaal vergelijkingskader plaatsen: Oost-Nederland tegenover het westen en in het bijzonder het stedenrijke Holland. Daarvoor kozen we in elk van beide regio's vijf boeken. Voor Gelderland en Overijssel zijn dat (in volgorde van verschijning) Zutphen, Kampen, Harderwijk, Hattum en Hasselt. Voor Holland zijn dat Haarlem, Dordrecht, Rotterdam, Leiden en Amsterdam. We zullen ze allereerst stuk voor stuk in het kort bespreken. Daarna wagen we ons aan een vergelijking, die ondanks de verschillen in omvang van de steden en van de boeken soms verrassende parallellen oplevert.

Gelderland en Overijssel

De in 1989 verschenen *Geschiedenis van Zutphen* geldt als een van de eerste moderne stadsgeschiedenissen en heeft andere steden dan ook zeker ten voorbeeld gestrekt. Het is weliswaar een gelegenheidswerk - de herdenking van het stadsrecht uit 1190 of iets later vormde de aanleiding - maar opzet en inhoud zijn gedegen. Het probleem van chronologie versus thematische behandeling is goeddeels ondervangen door de indeling in 'Zutphens geschiedenis' (hoofdstuk 3-8) en 'Zutphens kenmerk' (hoofdstuk 9-13). In de eerste reeks vindt men vooral de 'biografische' kant van de stad (interne ontwikkeling, gebeurtenissen en processen die deze beïnvloedden), in de tweede meer de positie van de stad in zijn regionale netwerk (geografie, bestuur en rechtspraak, ziekenzorg, kerkgeschiedenis en bouwkunst). Daaromheen worden 'Zutphens symbolen' (het predikaat 'Torenstad' en de stadsbrief) en 'Zutphens eigenheid' gegroepeerd. Het is zeker te danken aan de meesterhand van Willem Frijhoff, dat dit zeer informatieve boek ook een zekere samenhang en zelfs synthese bevat. De eindredacteur heeft daarmee school gemaakt.

Veertiende eeuw

De magistraat gaf zijn personeel een klein tractement aangevuld met emolumenten zoals een godspennynghe, ambtskledij in de stadskleuren en soms een kan wijn. Voor bepaalde klussen werd extra betaald. Het gros van de stadsdienaren had geen dagtaak aan hun ambt, maar dreef daarnaast een of ander handeltje of werkte voor de particuliere markt. Dat laatste gaat zeker op voor de speellieden, meestal een drietal bespelers van blaasinstrumenten. Pijpers en trumpers luisterden met hun schalmeien, doedelzakken en trompetten plechtige gebeurtenissen, banketten en ontvangsten van hoge gasten op, gingen voorop bij processies en krijgsexpedities, speelden in het openbaar tijdens markten en kerkelijke hoogtijdagen en boden ook bij feestjes van inwoners verstrooiing en vermaak. De onderlinge harmonie van de speellieden liet echter wel eens te wensen over. In 1394 werd Rembold de pijper wegens doodslag op Teelken de pijper, zijn selfs ghezelle, veroordeeld tot de gebruikelijke boete van veertig pond, ongeveer zeven keer de jaarwedde van een stadsmuzikant. In plaats van te betalen blies Rembold de aftocht: hij ontvluchtte Zwolle en is nooit meer binnen de poorten gesignaleerd. (p. 138)

Speellieden lopen voor een groep hoogwaardigheidsbekleders uit. Middeleeuwse houtsnede. (Uit: *Geschiedenis van Zwolle*)

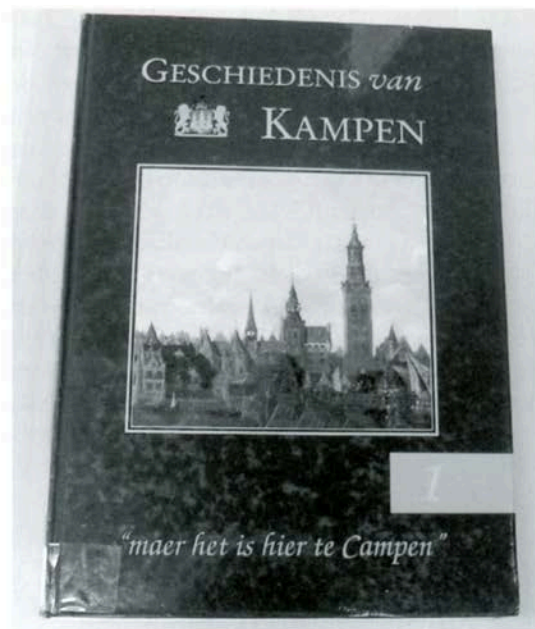
Het kiezen van de magistraat

Na de dood van stadhouder Willem III kon de meente weer zonder vrees voor ingrijpen van een hogere macht de leden van de magistraat kiezen. De werkwijze werd op schrift gesteld en op 24 januari 1703 door het stadsbestuur aangenomen. De tekst begon met:

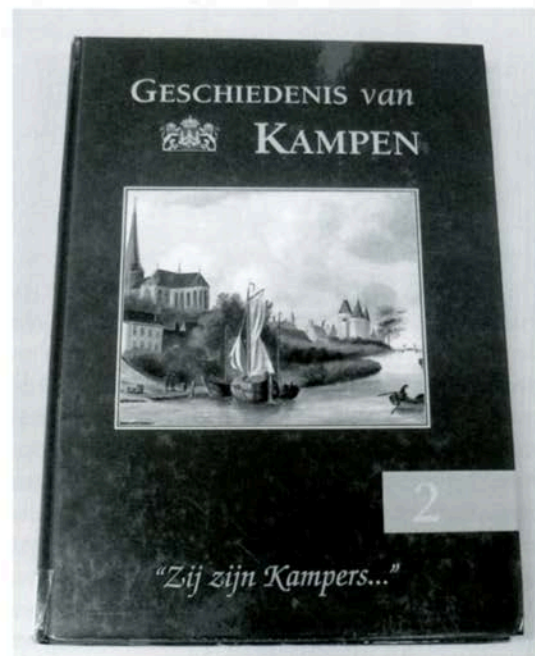
'De stadt Zwol is een vrije en van niemand afhingende stad, [...], wiens regering bestaat in zestien burgemeesteren, verdeelt in acht schepenen en agt raden, mitsgaders in agtenveertigh gemeensluiden. De regeering van de burgemeesteren is alleen voor een jaar, maar die van de gemeensluiden is altijd duirende en voor haar leven lang.'

De jaarlijkse magistraatskeur op Paulidag was sinds de Middeleeuwen niet noemenswaardig veranderd. Op 25 januari sloten de poortwachters om half negen 's morgens alle toegangen tot de stad, om elke vreemde inmenging letterlijk buiten te sluiten. Een half uur later kwam het voltallige meentecollege samen op het meentehuis in de Sassenstraat. Vandaar vertrokken de heren naar de raadkamer, de huidige Schepenzaal, waar ze werden ontvangen door de zittende schepenen. Hier vond door het trekken van zilveren en vergulde balletjes - het zogenoemde boonen - de loting van de twaalf keurnoten plaats. Als de uitgelote meenslieden waren vertrokken, deden de kiesmannen de deuren op slot. Vervolgens moesten ze zweren om te zullen kiezen 'eerlijke, bekwaame en onbesprokene persoonen, tot meesten dienste en welwezen van de stad.' Na deze eed gaven de schepenen de stadssleutels aan de keurnoten in bewaring en verlieten ook zij het stadhuis. Het kiescollege nam zitting in de raadstoren aan het Grote Kerkplein. Vóór de openbare bekendmaking van het nieuwe bestuur werd de klok van de belendende Latijnse school een kwartier lang geluid. Ten overstaan van de samengestroomde groote gemeente oftwel de burgerij las de senior van de Voorstraat, de wijk met de hoogste rang, de namen van de uitverkoren schepenen en raden van het torenbalkon af. Tot slot van de procedure namen de keurnoten in de raadkamer den eed aan de stad af van de inmiddels ontboden magistraten en overhandigden ze hun de sleutels van de poorten. (p. 326)

De *Geschiedenis van Kampen*, een stad die qua grootte met Zutphen vergelijkbaar is, verschijnt in fasen, en is dan ook nog niet voltooid. Deze stad heeft evenmin als Deventer een geschreven stadsrechtverlening en hoeft zich dus nooit op te maken voor de viering van een jubeljaar. Dat blijkt niet in alle opzichten een voordeel te zijn. Tot dusverre verschenen er twee delen met een betrekkelijk grote tussenpoos, namelijk in 1993 en in 2001, terwijl het derde deel alleen nog maar als idee bestaat. Dat bevordert de integrale geschiedschrijving natuurlijk niet, ofschoon er anderzijds maar

Deel 1 van de *Geschiedenis van Kampen*, 1993. (HCO, foto redactie)

Deel 2 van de *Geschiedenis van Kampen*, 2001. (HCO, foto redactie)

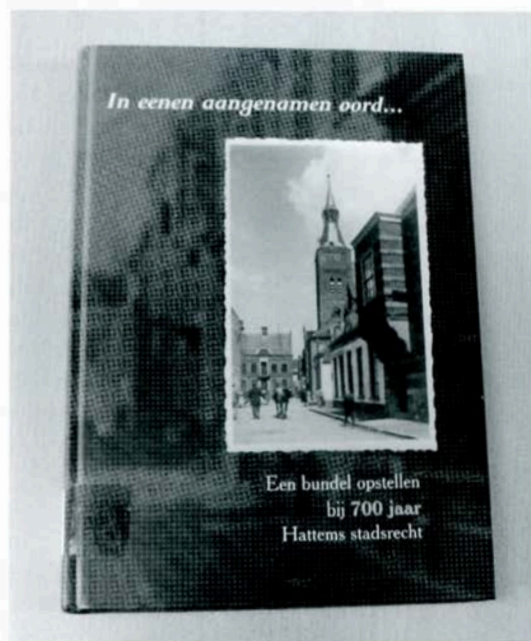
door een beperkt aantal auteurs aan wordt meegewerkt. In deel 1 neemt de kerkgeschiedenis een grote plaats in, terwijl de sociaal-economische ontwikkelingen vrijwel ontbreken. Deze komen pas in deel 2 aan de orde, waarin de religie weer goeddeels ontbreekt. Intussen bieden beide delen al zo'n 550 pagina's tekst en illustraties. Mocht deel 3 - waarin de kerkgeschiedenis en de sociaal-culturele ontwikkelingen aan de orde moeten komen - ooit nog verschijnen, dan is in ieder geval een caleidoscopisch beeld gegeven van een stad die in de loop van zijn geschiedenis meerdere malen sterk van karakter is veranderd.

De geschiedenissen van de kleinere steden Harderwijk, Hattem en Hasselt hebben duidelijk een bescheidener pretentie. *Geschiedenis van Harderwijk* (1998) is in de eerste plaats geschreven omdat er behoefte bestond aan een overzicht van de ontwikkelingen in de stad die zo rijk is aan verhalen over koggeschepen, academici en koloniale. Recent onderzoek, bijvoorbeeld naar de be-

stuurselite ten tijde van de Republiek, de functie van het Koloniaal Werfdepot of het verzuilingsproces aan het einde van de negentiende eeuw, is uiteraard in dit boek verwerkt. Het beeld is net als dat in Kampen caleidoscopisch; ook in hun afwisseling van ontwikkeling en stagnatie komen beide steden trouwens wel overeen. De chronologische opzet in één band (240 pagina's) zorgt bij Harderwijk wel voor een wat strakkere inkadering.

Het nieuwe overzichtswerk over Hattem (1999) noemt zich in zijn ondertitel bescheiden 'een bundel opstellen bij 700 jaar stadsrecht', maar het biedt net als Harderwijk een aantal onderwerpen, dat door specialisten vaak voor de gelegenheid is aangevat en uitgediept. Het stadsrecht, de geheimzinnige stadsvijver de Waa en de Dikke Tinne worden voor het eerst op basis van modern onderzoek beschreven. Soms is een artikel al te encyclopedisch uitgevallen, zoals dat waarin alle scholen uit verleden en heden uitputtend worden behandeld. Anderzijds wordt bijvoorbeeld een beschouwing over beeld en zelfbeeld van dit tegenwoordig weer heel zelfbewuste IJsselstadje gemist. Maar veertien medewerkers is feitelijk al een te groot aantal voor het leveren van een samenhangende visie.

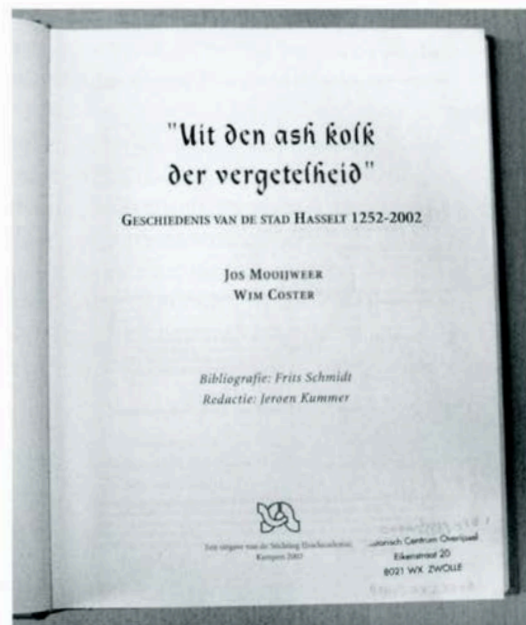
De *Geschiedenis van de stad Hasselt* (2002) daarentegen is door slechts twee auteurs geschreven, die ieder ongeveer de helft van het boek voor hun rekening hebben genomen. Het grote voordeel van een dergelijke werkwijze is de eenheid van stijl, in ieder geval binnen de periode die elk van beide behandelt. De cesuur valt logischerwijze in 1795. De bestuurlijk-institutionele ontwikkeling vormt mede daarom de hoofdlijn van beide delen, waarbij nu en dan uitgebreid wordt stilgestaan bij het voor de Zwartewaterstad zo essentiële bedrijf van handel en verkeer. Het geografische aspect komt vooral aan de orde als het gaat om de bouw en uitbouw van de vesting. Van kaders, de vluchtheuvels voor niet in de lopende tekst in te passen informatie, wordt in het boek wellicht iets te ruim gebruik gemaakt. Uit de tamelijk uitputtende literatuurlijst blijken 'godsdienst', 'genealogie' en 'verkeer' de grootste rubrieken te zijn. Ook hier bepaalt de stand van het onderzoek natuurlijk mede de aard van de stadsgeschiedenis. Van alle

De geschiedenis van Hattem, 1999, opstellenbundel met bijdragen van veertien auteurs. (HCO, foto redactie)

De Geschiedenis van de stad Hasselt, verschenen in 2002. (HCO, foto redactie)

Voorblad van de Geschiedenis van de stad Hasselt, geschreven door twee auteurs. (HCO, foto redactie)

tot nu toe besproken boeken heeft Hasselt misschien wel het meest 'biografische' karakter.

Vijf Hollandse steden

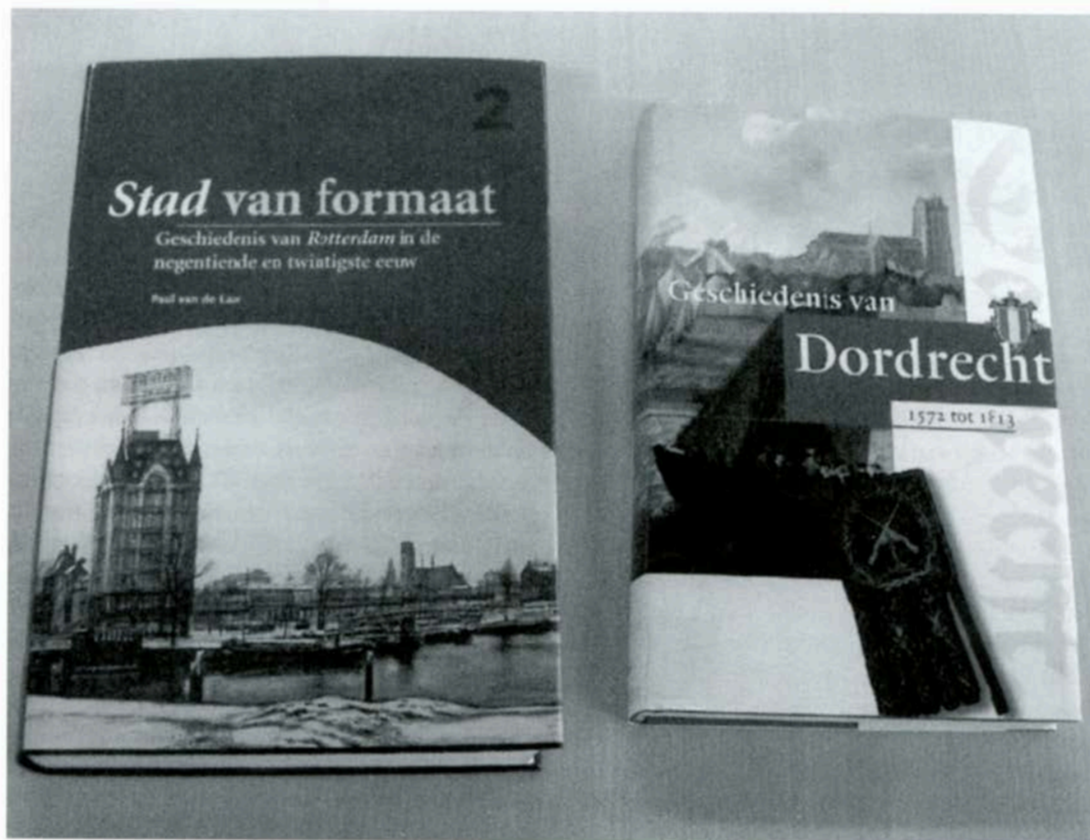
Een van de eerste moderne stadsgeschiedenissen in Holland is het in 1995 verschenen, bijna 700 pagina's tellende boek over Haarlem. De omvang komt dus overeen met de geschiedenis van Zwolle, maar het aantal auteurs is schier oneindig; aan hoofdstuk 12 bijvoorbeeld hebben alleen al zestien personen meegewerkt! Het boek heeft bijgevolg een sterk encyclopedisch karakter, hetgeen overigens niet wil zeggen dat alles over de stad nu hierin te vinden is. Het draagt duidelijk het stempel van gelegenheidswerk - het verscheen ter ere van het 750-jarig bestaan als geprivilegieerde stad - maar toont gepaste bescheidenheid door zich in de ondertitel 'een' (en niet 'de') geschiedenis van Haarlem te noemen. De Middeleeuwen (1245-1580) komen er met een kleine 140 pagina's tamelijk bekaaid af. De periode 1580-1770 telt er 180, waarvan een flink deel wordt ingenomen door (fraaie) voorbeelden van de bouwkunst, schilder-

kunst en kunstnijverheid, die zoals bekend toen in de Spaarnestad hun hoogtepunt beleefden. De cesuur 1770 wekt enige bevreemding, omdat zelfs de meest fervente aanhanger van de Patriottenbeweging zich niet voor 1780 manifesteerde. Ook Nederlands oudste museum, Teylers, opende zijn deuren pas in 1784 - en verschijnt pas wanneer het laatste deel al zo'n 90 pagina's ver is. Er staat zoals gezegd véél in dit boek en er worden ook zaken behandeld die in de meeste andere stadsgeschiedenissen ontbreken: interieurs, kerkmuziek, sport. Maar het geeft soms net iets teveel de indruk van een historische grabbelton.

In dat opzicht is de driedelige *Geschiedenis van Dordrecht* veel evenwichtiger van opzet en inhoud. Het redacteurschap van Frijhoff (naast onder anderen P. Kooij en D.H. de Boer) zal daaraan niet geheel vreemd zijn geweest. Het betrekkelijk grote aantal auteurs is hier mede een gevolg van de methode waarvoor gekozen is: eerst nieuw onderzoek op en in samenwerking met het gemeentearchief, dan de uitgifte van een nieuwe

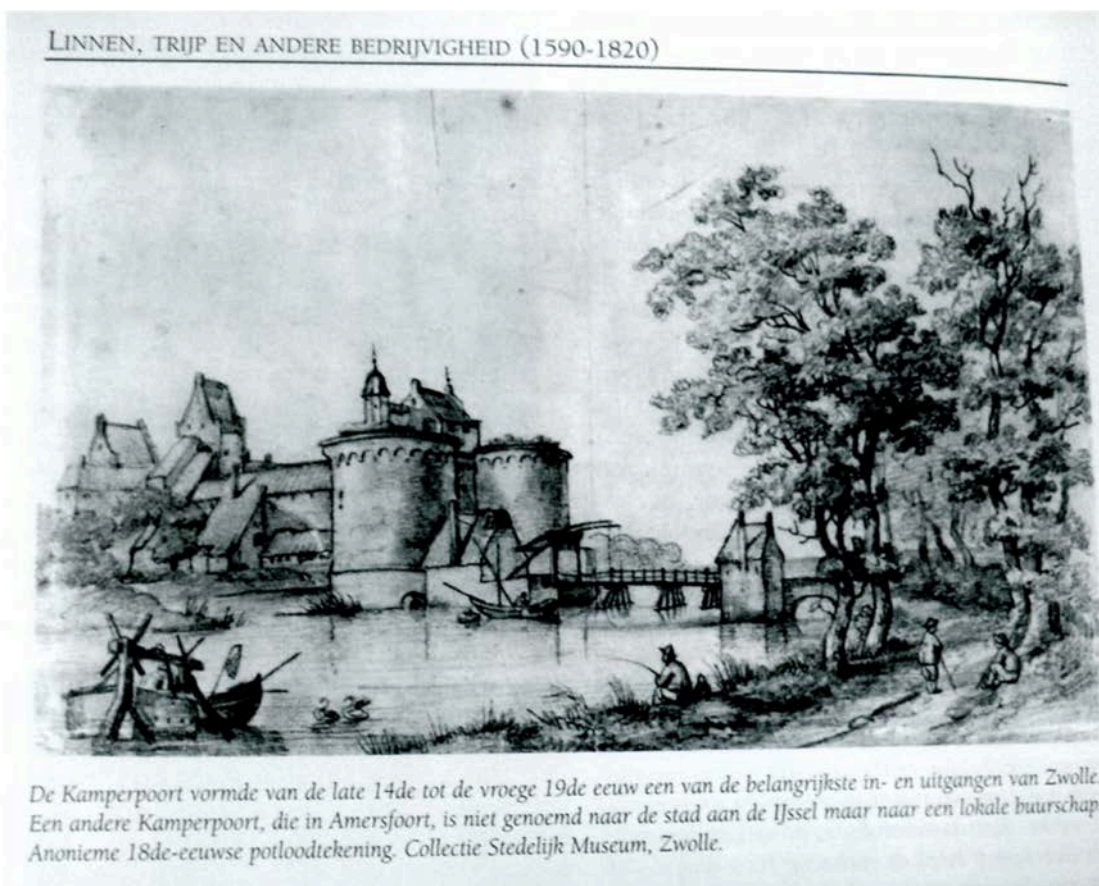
stadsgeschiedenis. Dordt had ook niet te maken met de dwang van een te vieren jubileum, maar wilde als 'eerste stad' van Holland eenvoudig een goed gedocumenteerde en fraai uitgegeven nieuwe reeks het licht doen zien. De indeling in drie delen - Middeleeuwen, Republiek en Koninkrijk - doet het belang van de stedelijke levensfasen recht dat bij Haarlem wat in de verdrinking kwam. Een goede redactionele begeleiding van de 1300 pagina's heeft er vervolgens voor gezorgd dat zelfs het grootste 'mengelwerk' (hoofdstuk 18 in deel 2 met zes auteurs) nog binnen de perken van omvang en leesbaarheid is gehouden. In de verschillende delen is overigens een eigen indeling toegepast, waardoor de chronologie en de economie in de eerste band overheersen, de tweede themagewijs is opgebouwd en in de derde na de chronologie een reeks van thema's de revue passeert. Het totaalbeeld is echter helder en vormt een goede combinatie van 'biografie' en 'regionale context'.

Voor de stad die vanaf het begin van de zeventiende eeuw de rol als maritieme invalspoort van Dordrecht overnam, Rotterdam, is weer een andere benaderingswijze gekozen. De *Geschiedenis van Rotterdam* bestaat uit twee delen, 'Stad in aanwas' en 'Stad van formaat'. De Middeleeuwen zijn hierin opnieuw wat onderbedeeld (nog geen 150 pagina's), terwijl de negentiende en twintigste eeuw bijna tweederde van de totale omvang van 1000 pagina's uitmaken. Beide delen zijn echter evenwichtig opgebouwd, mede omdat ze elk door maar één auteur zijn geschreven. Hier is dus voor het 'Hasseltse model' gekozen, en dat werkt ook bij deze wereldstad wonderwel. In het eerste deel vormen met name geografie en economie de leidraad, maar enkele thematische hoofdstukken (cultuur, verlichtingsdenken) doen de stad van Erasmus recht. In het tweede deel wordt aan deze hoofdlijnen vastgehouden, wat gezien de spectaculaire groei tot de (tot voor kort) grootste haven

Het tweede deel van de *Geschiedenis van Rotterdam* en het tweede deel van de *Geschiedenis van Dordrecht*. (HCO, foto redactie)

Ook de vormgeving en illustraties zijn sterk bepalend voor de mate waarin een stadsgeschiedenis als geslaagd kan worden beschouwd. In de twee delen *Geschiedenis van Kampen* komen de illustraties goed tot hun recht. Bijvoorbeeld deze afbeelding in deel 2 (p. 62) van de Zwolse Kamperpoort, een achttiende-eeuwse potloodtekening uit de collectie van het SMZ. (HCO, foto redactie)

ter wereld gerechtvaardigd is. Toch worden ook hier cultuur, sociale aspecten en 'mentaliteit' niet vergeten. Het opgenomen kaartmateriaal is in beide delen uitzonderlijk rijk, wat de eenheid ten goede komt. Van de stadsgeschiedenissen die een samenvatting van de stand van kennis en onderzoek zijn, is deze in ieder geval één van de meest geslaagde.

De recent voltooide nieuwe geschiedenis van Leiden, ten tijde van de Republiek in economisch opzicht na Amsterdam de belangrijkste stad van Holland, is in vier delen verschenen. Qua opzet en inhoud - er werd veel nieuw onderzoek voor gedaan - lijkt deze stadsgeschiedenis dus weer meer op die van Dordrecht. De tijdsindeling is dan ook nagenoeg dezelfde, zij het dat de jongste periode in tweeën is gesplitst. De cesuur is hier

1896 geworden, wegens uitbreiding van het stedelijk grondgebied in dat jaar met delen van Oegstgeest, Leiderdorp en Zoeterwoude. Een geografisch criterium derhalve, dat in dit geval wel erg door de lokale omstandigheden is bepaald. De opbouw van de delen is echter zeer evenwichtig. Steeds komen dezelfde thema's aan de orde: ruimtelijke ontwikkeling, demografie, economie, sociale verhoudingen, politiek, kerkgeschiedenis, kunst en cultuur, onderwijs en wetenschap, die telkenmale worden afgesloten met een algemene karakteristiek. Het grote voordeel van een dergelijke methode is natuurlijk dat men al deze aspecten door de tijd heen met elkaar kan vergelijken. Dat is zeer bevorderlijk voor het complete historische beeld van een stad, die naast een afwisseling van bloei en verval ook constante factoren heeft gekend (onderwijs, kunst, het Leidse zelfbewust-

zijn sinds 1574). Wellicht is de titel van de reeks *De geschiedenis van een Hollandse stad* wel min of meer programmatisch gekozen. De omvang van de delen (steeds zo'n 260 pagina's) maakt ze ook nog eens letterlijk hanteerbaar.

Het meest prestigieuze project van de moderne stadsgeschiedenissen is natuurlijk de *Geschiedenis van Amsterdam*. Deze reeks is op dit moment pas halverwege en omvat nu al drie kloeke delen van elk meer dan 500 pagina's - al ruim tweemaal zoveel dus als Jan ten Hove's Zwolle. Hier komen, net als in Leiden en Dordrecht, de Middeleeuwen goed tot hun recht. En dit ondanks het feit dat Amsterdam relatief laat is opgekomen als 'stad uit het niets', zoals de ondertitel van deel 1 treffend luidt. Het intensieve stadskernonderzoek van de laatste dertig, veertig jaar heeft natuurlijk sterk bijgedragen aan het totaalbeeld van de stad in opkomst. De vervolgdelen doen de perioden van absolute en relatieve bloei recht: de Gouden Eeuw wordt terecht in 1650 afgesloten en de daarop volgende positie als 'zelfbewuste stadstaat' laten de auteurs doorlopen tot 1813. Die cesuur is in ieder geval beter dan 1770, en misschien ook wel dan 1795; van stadstaat wordt Amsterdam aan het eind van die periode immers hoofdstad van de nationale eenheidsstaat. Ook in de delen II-1 en II-2 speelt de archeologie overigens een prominente rol, uiteraard naast beeldende kunst, bouwkunst en kunstnijverheid. Wel valt het op, dat de benadering nog altijd sterk Hollandocentrisch is, ook voor de periode waarin Amsterdam nog een stadje van niks was. Over de herkomst van de 'moeder-negotie' bijvoorbeeld, de handel op de Oostzee die in de zeventiende en achttiende eeuw de economische kurk was waarop Amsterdam dreef, wordt nauwelijks iets gezegd. En dat terwijl er veel nieuw onderzoek is gedaan naar de basis die met name de IJsselsteden daarvoor tussen de dertiende en de zestiende eeuw hebben gelegd. Maar misschien is het nog net iets te vroeg voor een integrale benadering van de geschiedenis van de Nederlandse steden in hun onderlinge samenhang, en moeten deze nieuwe studies daarvoor mede de basis vormen.

Het nooit geplaatste grafmonument

In de tuinen rondom de Villa Borghese in Rome staat een beeld van een liggende leeuw, dat ondanks zijn vervaarlijke voorstelling een geliefd speelobject van kinderen is. De zeven pijlen in de klauw van het roofdier geven aan dat we hier te maken hebben met de Nederlandse Leeuw. De vraag hoe dit vaderlandse voorwerp in den vreemde is verzeild geraakt, voert ons rechtstreeks terug naar Zwolle. Het marmeren beest had eigenlijk als onderdeel van een indrukwekkend grafmonument in de Grote Kerk moeten staan. De postume hulde was bedoeld voor jonker Joan Derk van der Capellen tot den Pol, de in 1784 in Zwolle gestorven voorman van de patriotten. Ook een standbeeld van Minerva als de Vrijheid en een personificatie van de provincie Overijssel maakten deel uit van het ensemble. De burger-baron zelf was meer dan levensgroot weergegeven als een Romeins volkstribuun, om duidelijk te tonen dat hij een bestrijder van corruptie en machtsmisbruik was geweest. Het praalgraf werd kort na de dood van de volks- en vrijheidsvriend door zijn bewonderaars besteld bij de Italiaanse beeldhouwer Giuseppe Ceracchi, maar heeft door de onrust der tijden zijn bestemming nooit bereikt. De vier figuren zijn uiteindelijk zonder zichtbaar onderling verband in een Romeins park geplaatst. (p. 381)

Het beeld van een liggende leeuw in de tuinen rondom de Villa Borghese in Rome, ooit bedoeld voor een grafmonument voor jonker Joan Derk van der Capellen tot den Pol. (Uit: *Geschiedenis van Zwolle*)

Enkele algemene observaties

De aanleiding tot het schrijven van een stadsgeschiedenis kan - net als bij een provinciale geschiedenis trouwens - heel verschillend zijn. Soms geeft een jubileum de impuls, zoals dat bij Zutphen, Hasselt, Hattem en Haarlem het geval was. In een eerder stadium gold dat trouwens ook voor Amsterdam; bij de herdenking van het tolprivilege van Floris V in 1275 werd immers de 'oude' geschiedenis van H. Brugmans uit 1925 opnieuw uitgegeven en aangevuld met een studie door R. Roegholt over de sindsdien verlopen halve eeuw. Zwolle vierde zijn 750-jarig bestaan in 1980 met de eerste reeks *Ach Lieve Tijd*, de succesvolle 'geschiedenis in beeld', die wel mede de grondslag heeft gelegd voor de hernieuwde belangstelling voor de eigen stad bij een groot publiek. Maar ook zonder de viering van een stadsrechtverlening - sommige steden bezitten die zoals gezegd niet - bestaat er wel eens behoefte aan een samenvatting van het min of meer recente onderzoek. Harderwijk, Kampen en Rotterdam zijn daar duidelijk voorbeelden van, en waarschijnlijk moeten we de nieuwe Zwolse stadsgeschiedenis ook onder die categorie rekenen. Andere steden is het in de eerste plaats om een nieuwe, samenhangende visie te doen, waarvoor ook nieuw onderzoek wordt verricht, zoals Dordrecht en Leiden. Vaak gaat het natuurlijk om een combinatie van factoren. De nieuwe geschiedenis van Amsterdam slaat qua uitvoering en omvang alles en lijkt niet in de laatste plaats bedoeld om het belang van de hoofdstad ook voor de naaste toekomst te benadrukken. Zwolle pretendeert door zijn omvang en uitvoering overigens duidelijk meer te zijn dan de meeste andere geschiedenissen van middelgrote provinciesteden. Wat dat betreft kunnen we benieuwd zijn naar de ophanden zijnde geschiedenis van de oudste en eerbiedwaardigste stad van Oost-Nederland, Deventer, die opnieuw door één man - oud-museumdirecteur Henk Slechte - wordt geschreven.

Behalve de opzet en indeling, alsmede de wijze waarop de auteurs hun verhaal brengen, blijken ook de vormgeving en de illustraties steeds weer sterk bepalend te zijn voor de mate waarin een

stadsgeschiedenis als geslaagd kan worden beschouwd. Een prestigieuze uitgave met een slechte of onevenwichtige illustratiekeuze valt immers al snel door de mand. Dat is in de nu besproken boeken overigens nergens het geval. Van de Hollandse boeken roemden we Rotterdam al, maar ook Dordrecht oogt goed. In het geval van Amsterdam en Leiden is gewerkt met een aparte beeldredactie, specifiek deskundigen die buitengewoon veel nieuw en onbekend materiaal hebben weten te verzamelen. Haarlem is ook op dit punt de minste, hetgeen mede moet samenhangen met de rommelige indeling van dit boek. Niettemin valt er ook in deze stadsgeschiedenis visueel veel te genieten. Van de Oost-Nederlandse boeken springt op dit punt vooral Zutphen er weer uit. In de twee delen Kampen komen de illustraties, mede dankzij het grote (om niet te zeggen 'grootstedelijke') formaat goed tot hun recht. De kleinere boeken vallen soms wat tegen; Hasselt bijvoorbeeld is zelfs vrij spaarzaam geïllustreerd, wat bij de hier en daar wat geforceerde vormgeving afbreuk doet aan het geheel.

Hasselt is qua opzet, twee perioden behandeld door slechts twee deskundige auteurs, zoals gezegd een goede pendant van de tweedelige geschiedenis van 'grote broer' Rotterdam. Als overzicht van de bestaande kennis komt ook Harderwijk goed uit de verf. Zutphen komt sterk met Dordrecht overeen, en hoewel die reeks nog niet in zijn geheel kan worden beoordeeld, met Amsterdam. Het is duidelijk dat 'de school van Frijhoff' deze uitgaven in positieve zin heeft beïnvloed. Haarlem, Kampen en Hattem bieden meer een caleidoscopisch en soms zelfs encyclopedisch beeld. Maar hoe geslaagd of minder geslaagd de nu verschenen boeken ook zijn, de beschreven steden staan alle op de stadshistorische kaart. Soms zéér stevig, zoals Leiden en Amsterdam, maar zeker ook Zwolle. Het wachten is op een nieuwe, integrale benadering van de Nederlandse stadsgeschiedenis in vergelijkend perspectief. Er valt dus nog wel wat te doen.

Besproken boeken

Oost-Nederland:

- W.Th.M. Frijhoff e.a., *Geschiedenis van Zutphen*. Walburg Pers, Zutphen 1989. 356 p.
- H.J.J. Lenferink (red.), *Geschiedenis van Kampen 1. 'Maer het is hier te Campen'*. IJsselacademie, Kampen 1993. 248 p.
- J. Kummer (red.), *Geschiedenis van Kampen 2. 'Zij zijn Kampers...'*. IJsselacademie, Kampen 2001. 304 p.
- J. Folkerts (red.), *Geschiedenis van Harderwijk*. Boom, Amsterdam 1998. 240 p.
- G. Kouwenhoven, J. Kummer en F. Pereboom (red.), *In eenen aangenamen oord... een bundel opstellen bij 700 jaar Hattems stadsrecht*. IJsselacademie, Kampen 1999. 416 p.
- J. Mooijweer en W. Coster, *'Uit den ash kolk der vergetelheid.'* *Geschiedenis van de stad Hasselt 1252-2002*. IJsselacademie, Kampen 2003. 392 p.

Holland:

- G.F. van der Ree-Scholtens e.a. (red.), *Deugd boven geweld. Een geschiedenis van Haarlem. 1245-1995*. Verloren, Hilversum 1995. 696 p.

- W. Frijhoff e.a. (red.), *Geschiedenis van Dordrecht. I: tot 1572. II: van 1572 tot 1813. III: van 1813 tot 2000*. Gemeentearchief (Stadsarchief), Dordrecht / Verloren, Hilversum 1996, 1998, 2000. 416, 440 en 460 p.
- A. van der Schoor, *Stad in aanwas. Geschiedenis van Rotterdam tot 1813*. Waanders, Zwolle 1999. 416 p.
- P. van de Laar, *Stad van formaat. Geschiedenis van Rotterdam in de negentiende en twintigste eeuw*. Waanders, Zwolle 2000. 640 p.
- R.C.J. van Maanen (red.), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad. 1. Leiden tot 1574. 2. 1574-1795. 3. 1795-1896. 4. vanaf 1896*. Stichting Geschiedschrijving Leiden, Leiden 2002, 2003, 2004 en 2004. 260, 260, 264 en 276 p.
- M. Carasso-Kok e.a. (red.), *Geschiedenis van Amsterdam. I. Een stad uit het niets, tot 1578. II-1. Centrum van de wereld, 1578-1650. II-2. Zelfbewuste stadstaat, 1650-1813*. SUN, Amsterdam 2004, 2004, 2005. 542, 536 en 584 p.

Het aangehaalde artikel is: P. Kooij, Het format van de stad. Een evaluatie van recente Nederlandse stadsgeschiedenissen. BMGN 117 (2002), 293-306.

Geschiedenis in Zwolle; over geschiedschrijving en historisch besef

Bert Looper

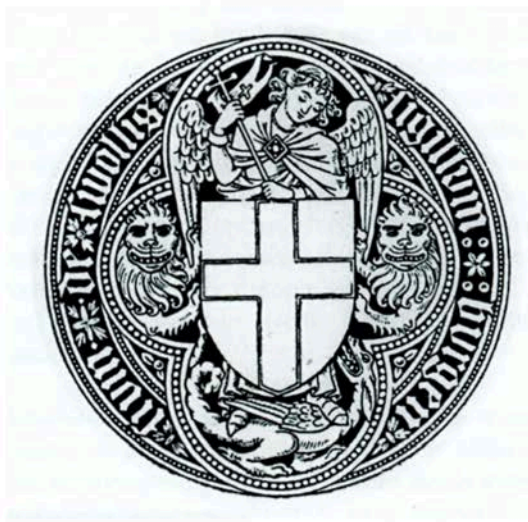
‘Onder het gering getal Nederlandsche steden, welkers oudheden vooralsnog onbekent zijn, en in de duisternis leggen, is een van de vermaardsten, en meest aansienlijken de Hanze- en Rijksstad Zwolle (...).’ Met dit citaat uit 1767 begint Jan ten Hove zijn nieuwe geschiedenis van Zwolle uit 2005.¹ Daarmee plaatst Ten Hove zijn boek in een lange, maar schijnbaar niet al te rijke traditie van Zwolse stedelijke geschiedschrijving. Tussen Van Hattums *Geschiedenissen der stad Zwolle*, want daaruit komt het citaat, en Ten Hove’s eigen boek ligt slechts één ander moment van integrale geschiedschrijving, de bekende tweedelige *Geschiedenis van Zwolle* uit 1954/1961 van archivaris Thom J. de Vries.²

Geschiedschrijving in duizend gedaanten

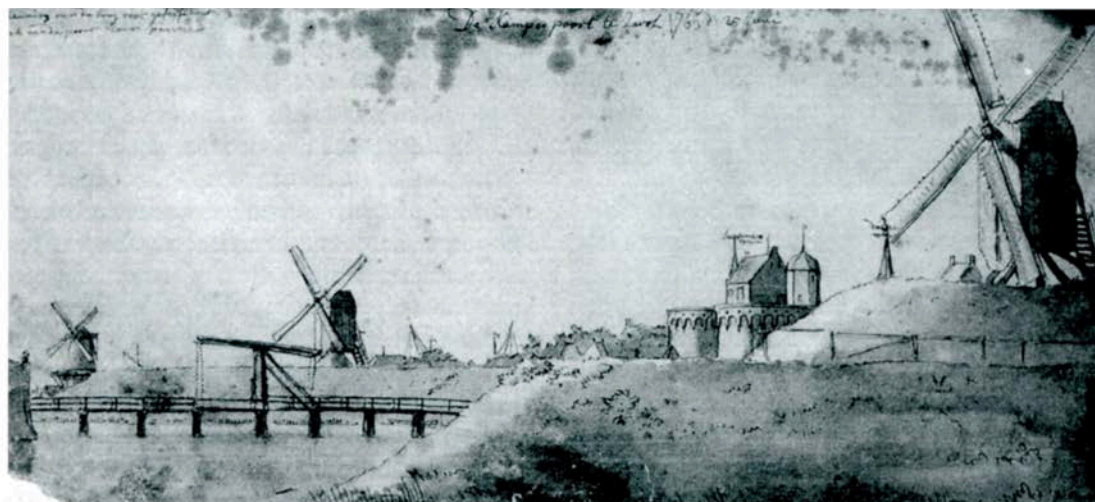
Interessant, dat fenomeen van stedelijke geschiedschrijving. Wat zegt het over een stad? Wanneer voelen mensen de behoefte om de geschiedenis van hun stad te onderzoeken, te beschrijven en er kennis van te nemen? Staat de hoeveelheid

geschiedschrijving in een stad gelijk aan het niveau van het historisch besef? Is het boek van Jan ten Hove het voorlopig sluitstuk van vier decennia intensief wetenschappelijk historisch en archeologisch onderzoek sinds De Vries, of weerspiegelt het boek de behoefte van de moderne mens om de complexiteit van het leven te bedwingen met vaste ankerpunten in het verleden, in de eigen omgeving? Als we in Zwolle alleen kijken naar de momenten van integrale geschiedschrijving - Van Hattum, De Vries, Ten Hove - dan zou de conclusie kunnen zijn dat Zwolle een magere traditie van stedelijke zelfreflectie kent. Maar als we de blik wat breder instellen, dan ontstaat een ander beeld. Dan zien we inderdaad dat door de eeuwen heen Zwollenaren zich voortdurend en in vele vormen rekenschap hebben gegeven van hun verleden. Laten we deze lijn eens volgen, van de Middeleeuwen tot op de dag van vandaag

Die brede blik op de verschijningsvormen van reflectie op en verslaglegging van het stedelijk verleden hebben we pas sinds enkele decennia. Veelzeggend is de wijze waarop de beroemde historicus Jan Romein in zijn *Geschiedenis van de Noord-Nederlandse geschiedschrijving in de Middeleeuwen* nog met het fenomeen stedelijke geschiedschrijving omging.³ Romein signaleert een opmerkelijke tegenstelling: de steden worden gezien als dé centra van de middeleeuwse beschaving, maar deze visie vindt in een onderzoek naar de stedelijke geschiedschrijving geen bevestiging. Romein verbindt hieraan een verregaande conclusie. Als, zo stelt hij, de aanwezigheid van een traditie van geschiedschrijving deel uitmaakt van de definitie van beschaving, dan moet uit het ontbreken van geschiedschrijving worden geconcludeerd dat de steden nog niet tot een beschavingsfactor waren gerijpt. We moeten accepteren – nogmaals

Stadszegel uit de vijftiende eeuw met St. Michaël. Het rand-schrift luidt: *Sigillum Burgensium de Swollis*, zegel van de burgerij van Zwolle. (Collectie HCO)

Op en rond de Zwolse bastions stonden tal van molens. Hier zijn van links naar rechts hout-zaagmolen De Zwaan tegenover het Kraenbolwerk, een korenmolen op het Maagjesbolwerk, de Kamperpoort en de Eekmolen op het Eekmolenbolwerk afgebeeld. Tekening door Johannes Swertner, 1763. (Stedelijk Museum Zwolle)

Romein – dat de cultuur van Noord-Nederland tot in de vroege zestiende eeuw niet stedelijk, maar landelijk en kerkelijk, of beter gezegd ‘klerckelijk’ was, een cultuur gedragen door geestelijken. Romein kon het ontbreken van stedelijke geschiedschrijving verklaren uit het feit dat de middeleeuwse stad nog geheel was opgenomen in de agrarische plattelandsstructuur. Een interessante verklaring, maar wat moest Romein nu beginnen met die ene belangrijke stad, Kampen, waar stedelijke beambten diverse producten van stedelijke geschiedschrijving hadden voortgebracht. Verscheidene Kamper stadssecretarissen tekenden de geschiedenis van hun stad op (Jacop Bijndop, Johan van Breda, Reiner Bogerman van Dockum). Om zijn vanuit de middeleeuwse sociaal-economische structuur ontwikkelde theorie overeind te kunnen houden, moest Romein voor Kampen een uitzonderingspositie creëren. En dat deed hij niet alleen voor Kampen. Hij kende ook aan Zutphen, Deventer en Zwolle een status aparte toe. Die vier steden zouden juist wel een typisch stedelijke cultuur hebben gekend door hun rol in de Hanze en door hun rol als centra van de Moderne Devotie. Nu zien we dat Romein wel erg geforceerd zijn theorie vanuit de plattelandsstructuur overeind hield door er nog een structuur naast te zetten - de IJsselsteden - waarbinnen de uitzondering, de Kamper kroniek, weer een logisch plekje kreeg.

Had Romein zijn werk niet in 1932 geschreven, maar in 2005, dan was hij zeker tot andere conclusies gekomen. Sinds 1932 is onze kennis over stedelijke geschiedschrijving enorm toegenomen. Niet alleen beschikken wij over een veel vollediger inventarisatie van verhalende bronnen uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd, ook is ons inzicht in de vormen van geschiedschrijving sterk gegroeid.⁴ Wie naar de vijftiende-eeuwse Jan ten Hove zoekt, zal hem niet vinden. Wie zijn blik wat breder instelt, zal ontdekken dat er in bijna alle steden een groot aantal ‘stadskroniekachtige’ geschriften is overgeleverd. Romein forceerde een oplossing voor een probleem dat niet bestond. Geschiedschrijving maakte zeker deel uit van de middeleeuwse stedelijke beschaving, maar werd in zeer uiteenlopende, dikwijls moeilijk herkenbare vormen bedreven. Het thema stedelijke geschiedschrijving moet niet alleen vanuit sociaal-economisch standpunt worden benaderd, zoals Romein deed, maar moet vooral worden bestudeerd vanuit de genres die voor geschiedschrijving werden gebruikt.

In de laatste jaren is veel onderzoek gedaan naar vormen van middeleeuwse geschiedschrijving. In een studie naar genrenamen (zoals annalen, kronieken, vitae, gestae en historiae) in de Nederlandse geschiedschrijving in de periode 1350-1530 wordt geconstateerd dat er in de late Middeleeu-

Het onthaal van de nieuwe bisschop van Utrecht

De nieuwe landsheer, Frederik van Baden, hield eind november 1496 zijn blijde inkomste in het Oversticht. Als eerbewijs en om hem gunstig te stemmen kreeg hij van elk van de drie steden twaalf zilveren, met het stadswapen versierde schalen. Buiten dit prijzige welkomstgeschenk leende iedere stad hem tevens 2.000 gulden om de kosten van zijn ambtsaanvaarding te dekken. De inhuldiging van de kerkvorst in Zwolle vond op 1 december plaats. Een delegatie van de magistraat wachtte de uit Kampen aangereide Frederik en zijn imposante gevolg buiten de gesloten stadspoorten op. Pas nadat alle voorrechten van Zwolle waren bevestigd, voerde een kleurrijke optocht van geestelijke en wereldlijke hoogwaardigheidsbekleders, monniken, schutters en scholieren het bisschoppelijke gezelschap onder klokgelui binnen de muren en naar de St. Michaëlskerk. Terwijl priesters en koorknapen de lofzang Te Deum ten gehore brachten, knielde de bisschop eerbiedig neer voor het Heilige Kruisaltaar. Hier werd het kostbaarste relikwie van de stad bewaard: een in 1478 door de abt van het klooster Maria Lach bij Trier geschonken splinter van het kruis van Jezus Christus. (p. 203)

wen, naast de duidelijk herkenbare genres, een omvangrijke groep van nogal vormloze historigrafische producten ontstaat.⁵ Er wordt een soort 'historiserende journalistiek' bedreven, waarop niet zozeer de genrebenaming kroniek van toepassing is, als wel de aanduiding 'lokale aantekeningen'. In veel gevallen kan gesproken worden van zuivere verslaglegging, maar meestal is de grens tussen geschiedschrijving en journalistiek moeilijk te trekken. Het bestaan van deze vorm van stedelijke historiserende journalistiek, of misschien beter gezegd, journalistieke geschiedschrijving, heeft zich lange tijd aan het oog van de onderzoekers onttrokken. Men was op zoek naar de bekende genres, maar vond die niet of nauwelijks in de Nederlandse steden. Laat men de oude genres evenwel los, dan duiken allerlei verrassende gedaanten van geschiedschrijving op. Een systematisch onderzoek naar alle sporen van geschiedschrijving in middeleeuwse Nederlandse steden is nog altijd zeer wenselijk.

Voor Zwolle loont het de moeite om nog eens goed te kijken naar de elementen van stedelijke

geschiedschrijving in de vele geschriften uit de kring van de Moderne Devotie. Uit de aard der zaak worden de vele levensbeschrijvingen van devoten bestudeerd in het licht van de geschiedenis van deze geestelijke stroming, maar voor de sociale, sociologische en culturele kennis van de stad zijn ze van groot en nog onontdekt belang. Daarnaast zijn er ook interessante, meestal fragmentarische geschriften die nog niet de aandacht kregen die zij verdienen. Te denken valt aan de *Chronica* van Albert Snavel, stadsbestuurder rond 1400; de Zwolse kroniek over de jaren 1520-1526; het *Chronicon* van Gerard Coccius, broeder in het regulierenklooster Bethlehem te Zwolle uit het begin van de zestiende eeuw.⁶ Uit Zutphens onderzoek is gebleken dat belangwekkende verhandelende bronnen ook te vinden zijn in en vermengd met ambtelijke documenten.⁷ Bestudering van de Zwolse bronnen kan nog interessant materiaal opleveren dat ons een goed beeld geeft van de wijze waarop de middeleeuwse Zwollenaren zich rekenschap gaven van hun verleden.

Geschiedenis is politiek en politiek is geschiedenis
Blijkt uit de vorige paragraaf al dat de stedelijke geschiedschrijving in Zwolle in de Middeleeuwen zich in vele gedaanten vertoont, ook in de tijd van de Republiek zijn er verscheidene vormen van geschiedschrijving die een veel rijker beeld van historisch besef opleveren dan de traditie die pas bij Van Hattum in de tweede helft van de achttiende eeuw begint. Geschiedschrijving in de zeventiende en achttiende eeuw draagt een sterk politiek, of beter gezegd 'gepolitiseerd' karakter. De gehele periode wordt gekarakteriseerd door een vaak bittere strijd om macht tussen de zittende groep en de groepen die zich daarvan uitgesloten voelden. In de Nederlandse steden komt dit conflict het scherpst aan de oppervlakte aan het einde van de achttiende eeuw in de strijd tussen Patriotten en Oranjegezinden. Maar dezelfde onderliggende krachten van machtspolitiek, oligarchie en opkomende groepen komen naar voren in bijvoorbeeld de Plooiërijen in de Gelderse en Overijsselse steden in het begin van de achttiende eeuw. En al eerder in de zeventiende eeuw was geschiedenis een hot item geworden toen de soevereini-

teit van de steden onder druk kwam te staan door de politieke aspiraties van Willem III. Steeds ging het om de vraag in hoeverre de steden, ieder afzonderlijk en als corpus in de Overijsselse politiek, zelfstandig en autonoom konden optreden. Zowel van stedelijke als stadhoudelijke kant werd naarstig in de historische bronnen gezocht naar de onderbouwing van de ene of de andere argumentatie pro of contra.⁸ De eerste geschiedschrijving van Overijssel, de *Res Transisalanae* van de Zwolenaar Henricus Brumanus, werd geboren in het kader van dit conflict.⁹ Zijn historische studie gaf de Zwolse magistraat de argumenten om tegenover de stadhouder diverse stedelijke rechten te verdedigen. De voortdurende spanning ten tijde van de Republiek tussen stedelijke autonomie en stadhoudelijk gezag enerzijds en tussen zittende magistraat en naar politieke invloed strevende burgerij anderzijds, was de grote drijfveer voor

geschiedschrijving. De vele pamfletten en brochures uit deze tijd zijn nooit als genre van geschiedschrijving beschouwd, maar fascinerend is de wijze waarop het verleden telkens weer in deze stukken de centrale rol speelt. Zij ademen een enorm sterk historisch besef, maar dan wel een historisch besef dat altijd een direct politiek doel diende. De ene partij, de magistraat, probeerde zijn exclusieve macht, al dan niet geïsurpeerd, te legitimeren, terwijl de andere partij, de burgerij, trachtte beslissingsbevoegdheid te verkrijgen door te verwijzen naar al dan niet bestaande rechten. Meestal ging men dan terug naar de vroegste fasen van de stedelijke geschiedenis, toen het volk 'in volle democratie' aan de macht was. Bij dit alles moeten we bedenken dat tot aan de Franse revolutie alle middeleeuwse oorkonden en documenten nog een directe juridische werking hadden. Na de grote omwenteling aan het einde van de achttiende

De uitbeelding van het verlenen van het stadsrecht in 1230 bij de viering van Zwolle 700 in 1930. De oorspronkelijke ceremonie vond overigens in Deventer plaats. (Collectie HCO)

bekende predikant Joannes Vollenhove (1631-1708) gebeurtenissen uit de Zwolse geschiedenis in zijn poëzie.¹²

Belangrijk in de achttiende eeuw was de opkomst van de 'antiquarische' belangstelling voor het verleden. Deze historische belangstelling werd niet gekleurd door een politieke agenda, maar kwam voort uit een oprechte en authentieke belangstelling voor het leven van de voorvaderen. In eerste instantie ging deze belangstelling uit naar de antieke wereld. De opgravingen in Italië gaven hieraan een enorme impuls. Maar ook de belangstelling voor de eigenaardigheden van het verleden van eigen land en streek nam toe. Vele 'stedschrijvingen' zagen het licht. In de eerste helft van de achttiende eeuw schreef Zwollenaar Pieter le Clercq (1693-1759) een geschiedkundige beschrijving van Zwolle in het *Groot algemeen historisch, geographisch, genealogisch en oordeelkundig woordenboek*.¹³ Kenmerkend voor deze periode zijn ook de lofdichten. Gerrit van der Horst schreef in 1720 zijn lange gedicht *Overijssels oog, of Zwol verheerlykt, en schetswijze beschout, in zijn alouden en tegenwoordigen stand*.¹⁴ Historische belangstelling heeft natuurlijk niet alleen een actieve maar ook een passieve component. Het bibliotheekbezit van Zwolse burgers weerspiegelt de ontwikkeling van de historische smaak.

Geschiedenissen van Zwolle

Temidden van alle genoemde producten van stedelijke geschiedschrijving ten tijde van de Republiek staat een werk dat werkelijk monumentaal mag worden genoemd. Het is het vijfdelige werk van mr. Burchard Joan van Hattum met als volledige titel: *Geschiedenissen der stad Zwolle, behelzende een verhaal van haar eerste beginselen, verheffing tot een stad, en de merkwaardigste gebeurtenissen aldaar van ouds her, tot by na dese tyden toe voorgevallen*. Het eerste deel verscheen in 1767, het vijfde in 1775. Er had nog meer moeten komen, maar bij gebrek aan belangstelling werd in dat jaar het project gestaakt.¹⁵ Wel had het werk hem het lidmaatschap van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden bezorgd. Hoe moet het monsterwerk van Van Hattum worden

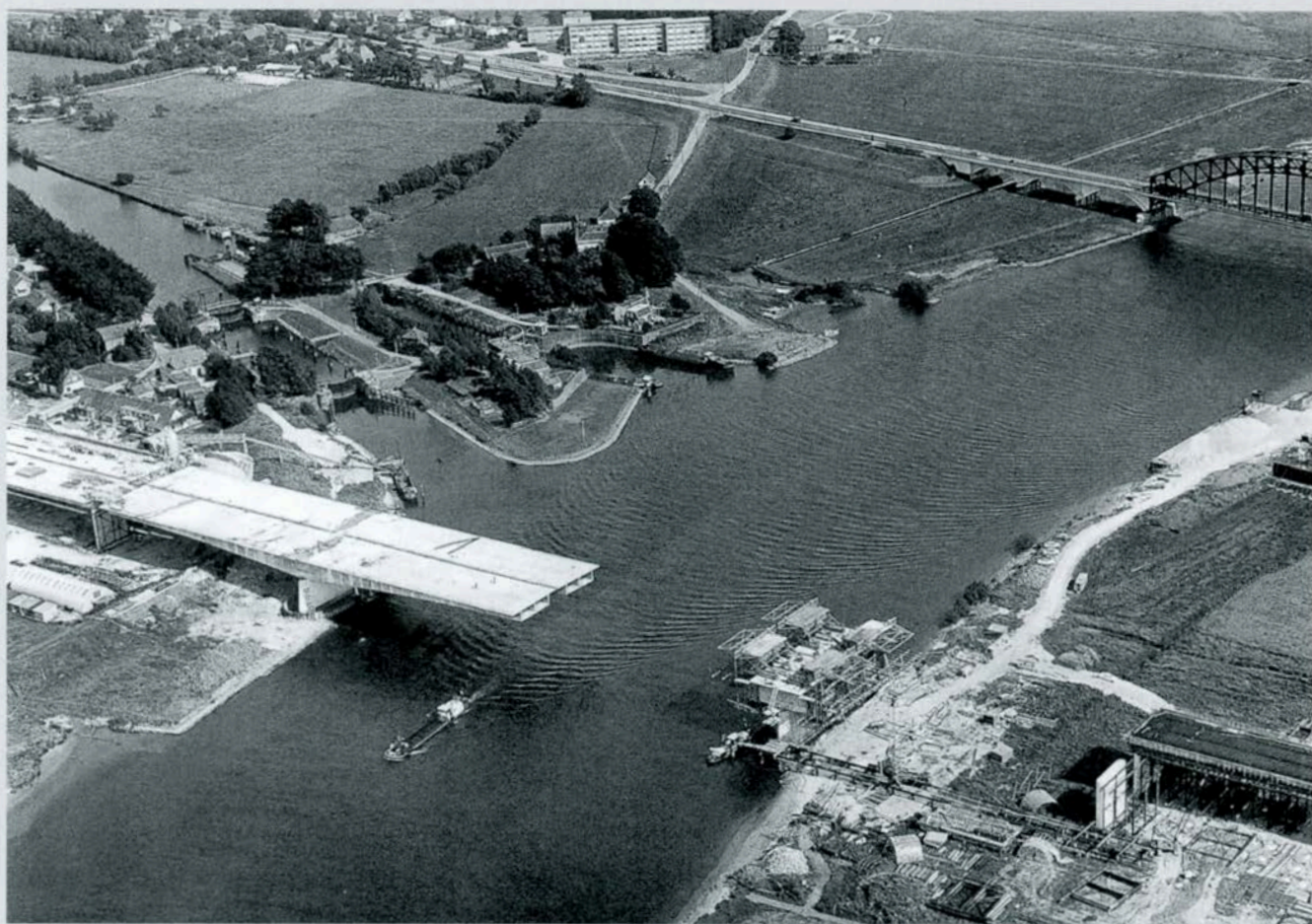
beoordeeld? Welk doel had Van Hattum zelf voor ogen? Het begincitaat van dit artikel geeft het antwoord: het werd hoog tijd voor een goed geschiedenisboek. Van Hattum voelde, zo zegt hij in de *Voorreden*, de begeerte om zijn vaderland tot enig nut te zijn door alle feiten te verzamelen en te boek te stellen. Van Hattum stelt zichzelf in de antiquarische traditie van de achttiende eeuw door alle historische gebeurtenissen uit pure verzameldrift bijeen te garen en 'volgens d'ordre der jaren te verhandelen'. Zo zijn de *Geschiedenissen* een 'Fundgrube' geworden van allerlei wetenswaardigheden uit de Zwolse geschiedenis. En in die zin is Van Hattums werk ook nooit saai, ook al is zijn schrijfstijl zeker dor te noemen. Maar altijd opent Van Hattum nieuwe gezichten op de Zwolse geschiedenis en altijd wijst hij nieuwe paden naar vroegere auteurs en bronnen. Het lijkt alsof het boek de vrucht is van pure nieuwsgierigheid, maar nader onderzoek naar de wijze waarop Van

Oproer

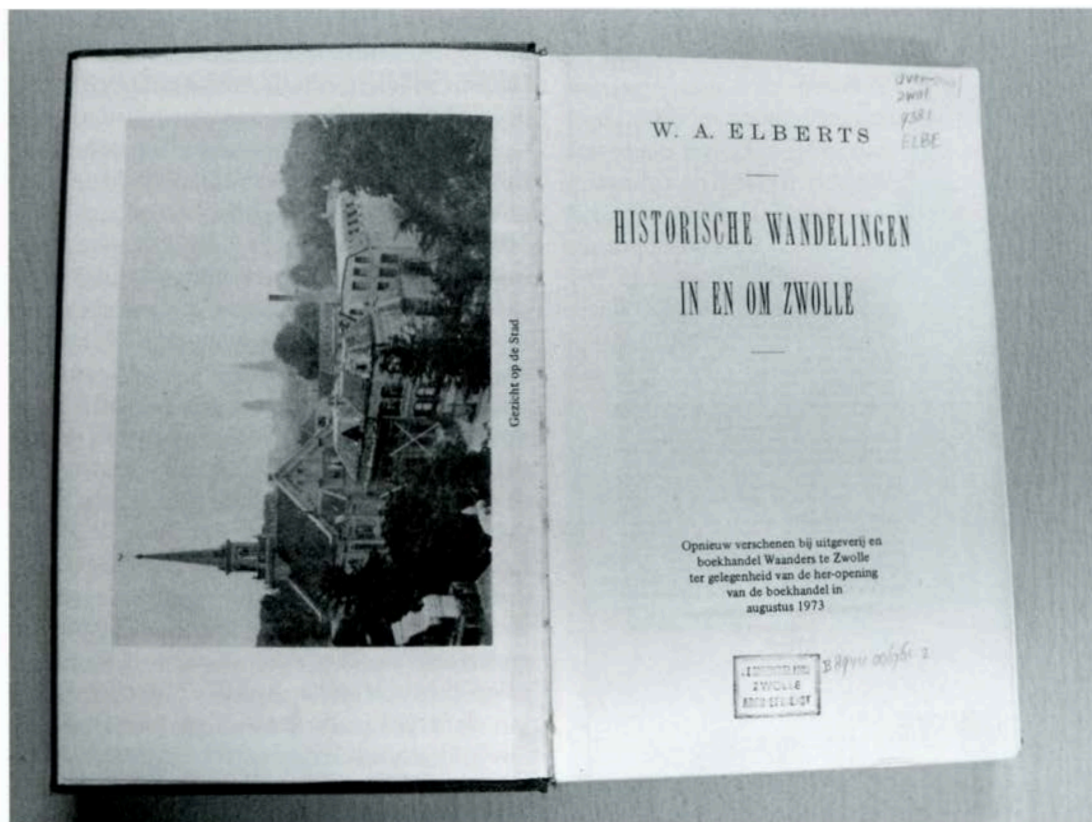
Sterke drank was een belangrijke component in het uitgaansleven van de minder gefortuneerden. Brandewijn en jenever behoorden tot de weinige genotsmiddelen die ze zich konden veroorloven. In Zwolle vertelde iemand in 1726 dat het plezier van het werkvolk vooral in een zoopje was gelegen. De opmerking werd opgetekend uit de mond van een getuige van het enige gewelddadige volksoproer dat de stad in de zeventiende en achttiende eeuw heeft gekend. De aanleiding voor de woelingen was een verhoging van de accijns op gebrande wateren, waardoor een borrel anderhalf keer zo duur werd. Na het invoeren van de nieuwe belasting braken in de lente van 1726 onlusten binnen Zwolle uit, waarbij de vele weversknechten het voortouw namen. Op de avond van vrijdag 24 mei trok in het donker een groep van zo'n vijftig tot honderd reischoppers door de straten. Ze gooiden ramen in bij de burgemeesters en belastingpachters en pleegden vernielingen, onder het slaken van kreten als: 'Soo moet men die donders leeren, en dat men onder regenten haar huysen een tonnetje buskruyt behoorde te setten, en laten se in de lucht vliegen.' Hoewel de burgerij in de wapenen werd geroepen en er zelfs op de raddraaiers werd geschoten, hielden de ongeregeldeheden het hele weekend aan. De rust kon pas worden hersteld met hulp van door Ridderschap en Steden gestuurde soldaten. De hoofdschuldigen werden in de kraag gegrepen en streng gestraft. De 45-jarige Jan Schurink moest zijn leidende rol met de dood bekopen. Hij kreeg de strop. Vier andere belhamels en misdadigers werden verbannen. (p. 373)

De sprong voorwaarts

De jaren zestig kunnen in de Zwolse annalen worden bijgeschreven als een cruciaal scharnierpunt. Nog los van de algemeen optredende maatschappelijke omwentelingen slaagde het gemeentebestuur er eindelijk in de na de oorlog beleden dadendrang waar te maken. De traditionele lijnen van geleidelijkheid, waarlangs de stedelijke groei eeuwenlang was verlopen, werden nu binnen de kortste keren doorbroken. Zwolle koos, zij het niet zonder twijfels, op alle fronten - ruimtelijke ordening, verkeerssysteem, werkgelegenheid en sociaal-culturele voorzieningen - bewust voor een actieve en toekomstgerichte aanpak. De stad en haar bevolking moesten niet langer een verborgen ingedut bestaan achter de IJssel leiden, maar dienden de zich voordoende kansen gretig aan te grijpen. De modernisering van de infrastructuur, met als paradepaardjes de A28 en het Zwolle-IJsselkanaal, stoomde de gemeente in hoog tempo klaar voor een nieuwe fase in haar ontwikkeling. Behalve in het centrum onderging het aanzien van Zwolle met name aan de groene noordrand ingrijpende visuele wijzigingen, die de basis legden voor een indrukwekkende economische inhaalslag. (p. 595/596)

Het geplande traject van de A28 vereiste een nieuwe IJsselbrug. Hier deze brug in aanbouw, 1969. Rechtsboven is nog een stukje zichtbaar van de oude verkeersbrug. (Collectie HCO)

De Historische Wandelingen in en om Zwolle van W.A. Elberts uit 1890 werden in 1973 nog een keer heruitgegeven door Waanders. (Collectie HCO, foto redactie)

Hattum zijn feiten heeft geselecteerd, zijn stof heeft geordend en zijn woorden heeft gekozen, zou nog wel eens interessante informatie op kunnen leveren over wellicht diepere lagen in de *Geschiedenissen*. Van Hattum was rooms-katholiek in een protestantse stad. Wat betekende dat voor zijn werk? Aan het einde van de achttiende eeuw was Van Hattum actief patriot en het is bekend dat de *Geschiedenissen* nog door de patriotten werden gebruikt om hun politieke argumenten te onderbouwen. Daarmee staan de *Geschiedenissen* ook weer in de politieke traditie van geschiedbeoefening en historisch besef zoals hierboven is beschreven. Maar zitten er, los van het politieke gebruik later, ook al politieke lagen in het werk zelf? Hebben Van Hattums politieke opvattingen ook inhoud en presentatie van het boek bepaald? Zo zijn er nog interessante vragen te beantwoorden naar de precieze plaats en functie van het boek in het achttiende-eeuwse Zwolle.

Van Hattum zelf bezweert in zijn *Voorreden* dat hij alleen maar de waarheid wil weergeven en dat hij zoveel mogelijk partijdigheid in de beschrijving van de religieuze ontwikkelingen heeft willen vermijden.

En passant werpt Van Hattum nog een helder licht op de traditie van geschiedbeoefening in Zwolle. Ook al schildert hij in zijn openingszin een leeg historiografisch landschap, toch noemt hij in zijn *Voorreden* een aantal boeiende zaken. Hij vertelt namelijk 'welke de middelen zyn, die ik tot het samenstellen deser historie gebruikt hebbe'.¹⁶ Natuurlijk waren de stedelijke archieven van groot belang, maar Van Hattum meldt wel dat belangrijke registers en stadsboeken ten huize van 'beminnaars van Stads oudheden berusten'. Als belangrijke bron vermeldt hij de hierboven al genoemde Gerard Coccius. Van Hattum leunt ook zwaar op de bekende Overijsselse werken van

Gezicht op de Grote Kerk vanaf de Grote Markt omstreeks 1900. De kerk was in de jaren 1882-1896 ingrijpend gerestaureerd. (Collectie HCO)

Arent toe Boecop en Willem Nagge. Bijzondere aandacht besteedt Van Hattum aan de Zwolse pastoor Arnold Waeijer. Van Hattum beschikte over de geschiedkundige aantekeningen van deze belangrijke figuur in het zeventiende-eeuwse Zwolle. Intrigerend is de vermelding van 'eene volkomene ongedrukte historie van Zwolle, onder de tytel van *Zwolla Illustrata*'. Hebben we hier te maken met de achttiende-eeuwse Jan ten Hove? Tenslotte wijst hij op het belang van de werken uit de kring van de Moderne Devotie (zoals Johannes Busch en Thomas a Kempis). Vaak plaatsen we de *Geschiedenissen* aan het begin van de Zwolse ste-

delijke geschiedschrijving omdat de schrijver dat zelf in zijn openingszin ook deed. Maar het is Van Hattum zelf die in zijn *Voorreden* een fascinerende doorkijk biedt naar intensieve, veelsoortige, harts-tochtelijke en poëtische geschiedbeoefening in Zwolle in Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

Amateurs en professionals

In de eerste helft van de negentiende eeuw kwam er een einde aan de 'politische' cultuur die de tijd van de Republiek zo had gekenmerkt. De stedelijke geschiedenis verloor haar directe politieke actualiteit. De geschiedenis van de stad kon nu worden gezien als een object van studie. Aan de ene kant gaf de Romantiek een enorme impuls aan de kunstzinnige belangstelling voor langvervlogen tijden - denk ook aan het werk van de Zwolse dichter Rhijnvis Feith -, aan de andere kant maakte de 'depolitisering' van het verleden de weg vrij voor de verwetenschappelijking van het historisch onderzoek. In Zwolle zijn deze ontwikkelingen volop zichtbaar in het stedelijk historisch bedrijf van de negentiende eeuw. Ook hier levert het *Zwols Biografisch Woordenboek* weer een kleurrijke stoet stedelingen die als pure amateurs, liefhebbers dus, de 'outheden hunner stad' bestuderen. De advocaat Franciscus Philippus Antonius Heerkens (1780-1865) was nog een echte 'antiquaar' in de achttiende-eeuwse betekenis. Veel verzamelen, weinig analyse en synthese. Maar bij Heerkens openbaarde zich ook al een sterk ontwikkelde zorg voor de bebouwde omgeving. Hij maakte aantekening van de aantasting van de historische binnenstad.¹⁷ Hier ligt overigens nog een mooi onderwerp van studie: de ontwikkeling van het Zwols historisch besef zoals die tot uitdrukking komt in de monumentenzorg. In de tweede helft van de negentiende eeuw speelde de onderwijzer Willem Antoni Elberts (1820-1903) een belangrijke rol.¹⁸ Niet alleen gaf hij de stoot tot de opening in 1883 van een historisch museum door de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, ook schreef hij een bijzonder populair werk over de geschiedenis van Zwolle. Zijn *Historische wandelingen in en om Zwolle* uit 1890 neemt de lezer mee de stad in en brengt hem in contact met mensen, gebouwen en gebeurtenissen. Aan de ene

kant past Elberts geheel in de negentiende-eeuwse traditie van historische belangstelling, aan de andere kant slaat hij ook een brug naar de twintigste eeuw, waarin de opkomst van het reizen, van het toerisme, een belangrijke stimulans voor de groei van historische interesse blijkt te zijn. Vanuit de historische wandelingen loopt een lijn die na 1900 wordt doorgetrokken door VVV en ANWB. In die 'Jac. P. Thijsse-achtige' atmosfeer vond op zeer verantwoorde wijze popularisering van de geschiedenis plaats. Uiteindelijk groeide op deze voedingsbodem de monumentenzorg en het besef dat de historische binnenstad één van de dragers van stedelijke kwaliteit is. Vanuit deze traditie ook werden historische onderwerpen tot handelsmerk van de stad: Hanze!

Naast deze lijn van historisch besef en geschiedbeoefening, ontstond in de negentiende eeuw ook een professioneel historisch bedrijf. Binnen de Vereniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis werd het historisch onderzoek naar een wetenschappelijk niveau getild. Maar van essentieel belang was de professionalisering van het Nederlandse archiefwezen. In alle provinciale hoofdsteden werd een Rijksarchief gevestigd en daarnaast gingen de besturen van historische steden over tot de oprichting van een eigen stadsarchief. In 1838 werd Jan van Doorninck (1809-1869) tot eerste rijksarchivaris in Overijssel benoemd.¹⁹ Daarmee beschikte de stad over een zwaargewichtprofessional met landelijke faam. Zijn werkterrein was natuurlijk breder dan de stad Zwolle, maar waar het om gaat is dat zich in de stad beroepsarchivarissen en beroepshistorici vestigden en dat zij een impuls gaven aan de kwaliteit van het onderzoek. Het in 1858 opgerichte stadsarchief bracht een groot aantal professionals – in eerste instantie weer de genoemde Jan van Doorninck – met een nog veel groter aantal historische publicaties voort.²⁰ Als actieve geschiedkundigen hebben de archivarissen bijgedragen aan de verbreding en verdieping van de kennis over de stad, maar hun belangrijkste bijdrage aan het historisch bedrijf is toch het toegankelijk maken van de archieven. Onder leiding van gemeentearchivaris F.C. Berkenvelder zijn in de jaren zeventig en

tachtig van de twintigste eeuw de rijkdom van de stedelijke archieven door middel van inventarissen, regestenboeken en nadere toegangen opgelegd. Dat is niet onopgemerkt gebleven. Vele professionele historici hebben de weg naar Zwolle gevonden en hebben belangrijke publicaties het licht doen zien. De literatuurlijst in de *Geschiedenis van Zwolle* van Jan ten Hove laat zien hoeveel wetenschappelijk werk is gebaseerd op Zwols archiefmateriaal.

Titelblad van het eerste deel van de Geschiedenissen der Stad Zwolle door Mr. Burchard Joan van Hattum, uitgegeven in 1767. (Collectie HCO)

GESCHIEDENISSEN DER STAD ZWOLLE,

BEHELSENDE EEN VERHAAL VAN
HAAR EERSTE BEGINSELEN,
VERHEFFINGE TOT EEN STAD,
EN DE MERKWAARDIGSTE
GEBEURTENISSEN ALDAAR
VAN OUDS HER, TOT AT
NA DESE TIDEN TOE,
VOORGEVALLEN.

UIT STADS BOEKEN, EGTE STUKKEN EN OUDE
CHRONYKEN BY EEN VERGADERT,
EN BESCHREVEN

D O O R
Mr. BURCHARD JOAN VAN HATTUM.
EERSTE DEEL.

TE ZWOLLE
By S. CLEMENT, en J. A. VAN SANTEN,
Boekverkopers. 1767.

Juist in die sterke wetenschappelijke, professionele traditie is het problematisch om het tweede grote synthetische geschiedwerk over de stad, na Van Hattums *Geschiedenissen*, op juiste waarde te schatten. De tweedelige *Geschiedenis van Zwolle* van stadsarchivaris Thom J. de Vries is moeilijk te plaatsen. Juist in een periode van verwetenschappelijking en professionalisering van het historisch onderzoek verscheen er een zeer eigenwijs boek over de geschiedenis van de stad. Waar het historisch bedrijf zich in vele debatten afwendde van het verhalende, het subjectieve van de *Herfsttij der Middeleeuwen* van Johan Huizinga en zich wijdde aan de kwantificering van het verleden – de cliometrie – stond daar als het ware een Zwolse Huizinga op in de persoon van Thom de Vries, die zich van de ontwikkeling van het historisch onderzoek niets aantrok en ‘gewoon’ zijn verhaal vertelde. Resultaat: het boek is in de professionele wereld niet of nauwelijks serieus genomen en is vooral nog bekend - berucht - wegens het ontbreken van voetnoten!

Doen we recht aan De Vries? Laten we in de eerste plaats niet vergeten dat het boek net verscheen vóór de hausse aan wetenschappelijk onderzoek vanaf de jaren zeventig. Laten we ook niet vergeten dat De Vries schreef vóór de belangrijke doorbraken in kennis en begrip van de middeleeuwse geschiedenis van de stad dankzij het archeologisch onderzoek, dat een onmisbaar onderdeel is geworden van het historisch bedrijf. Maar laten we vooral niet vergeten dat De Vries zich in zijn voorrede niet richt tot de vakbroeders, maar tot de lezers van de *Zwolse Courant*! Hoe aanvechtbaar en soms onjuist de opvattingen van De Vries ook zijn, hij trakteert ons op een prachtig en inspirerend verhaal: persoonlijk, vol humor en met visie. Zou het boek nu verschijnen – en dan ook nog met voetnoten – dan zou het boek enthousiast onthaald worden. Mak, Van de Wetering... het zijn de verhalenvertellers die nu furor maken en De Vries past in dat klimaat. Ook al is het boek feitelijk gezien achterhaald, toch verdient het een volwaardige plaats in de Zwolse traditie

Aanbieding op 27 december 1954 van het eerste exemplaar van de door stadsarchivaris Drs. Th. J. de Vries geschreven *Geschiedenis van Zwolle*. Van links naar rechts de auteur, burgemeester Mr. G.A. Strick van Linschoten en Mr. H. Dijkers, directeur Erven J.J. Tijl NV. (Collectie HCO, foto Dolf Henneke)

van geschiedbeoefening en historisch besef. En aan het historisch debat kan De Vries ook nu nog prikkelende bijdragen leveren.

Van Middeleeuwen tot Ten Hove

De lijnen die hierboven beschreven zijn, zijn niet specifiek voor Zwolle. Zij gelden voor de ontwikkeling van het historisch bedrijf in Nederland. De verschijning van de *Geschiedenis van Zwolle* van Jan ten Hove in 2005 past ook naadloos in de verschijningsvormen van stedelijke geschiedschrijving van de afgelopen decennia. Het begon in de jaren zeventig met de vernieuwingen in het historisch onderzoek, vooral geïnspireerd door de Franse historici van de Annales-school die niet alleen lieten zien wat systematisch, gekwantificeerd onderzoek betekende, maar ook nog eens konden vertellen. De opkomst van de mentaliteitsgeschiedenis opende de ogen van de historici voor geheel andere aspecten van de geschiedenis dan de politieke en staatkundige. Deze vernieuwingen werden opgepikt door sterk toenemende aantallen studenten en docenten, en nieuwe onderzoeksprogramma's. En niet te vergeten, hierboven al genoemd, de opkomst van het stadsarcheologisch onderzoek. Door stadssaneringen werd het bodemarchief beter bereikbaar en het is vooral de archeologie geweest die onze inzichten in de middeleeuwse ontstaansgeschiedenis van de steden ingrijpend heeft veranderd. Door al deze impulsen ontstond in de jaren tachtig de sterke behoefte om de stadsgeschiedenissen te herzien.²¹ Veel steden moesten het nog stellen met achttiende- of negentiende-eeuwse studies. In de belangrijke historische steden van ons land zijn inmiddels nieuwe werken verschenen. In eerste instantie kwamen deze boeken vooral interdisciplinair en in breed teamverband tot stand. Immers, de disciplines die zich met de geschiedenis bezig hielden waren zo gespecialiseerd geraakt dat één auteur zich nooit bekwaam genoeg zou voelen om een moderne geschiedenis te schrijven. Daarnaast waren er in de historische kennis van de Nederlandse steden zoveel lacunes ontstaan dat ook veel nieuw gespecialiseerd onderzoek noodzakelijk was. De grote studies van de afgelopen decennia zijn in teamverband tot stand gekomen. Er is

evenwel een duidelijke kentering waarneembaar. De teamworkboeken staan alle in de traditie van de verwetenschappelijking van het historisch bedrijf in de jaren zeventig. Maar in alle recensies van deze werken klinkt door dat de stadsgeschiedenissen te veel opgesplitst zijn in specialismen. In plaats van een synthetisch werk, beschikken veel steden nu over boeken met specialistische bijdragen. De grote lijn ontbreekt. De stadsgeschiedenis is een bundel artikelen en niet een verhaal. Juist door de (her)emancipatie van de verhalende geschiedschrijving – met Geert Mak natuurlijk voorop – is er een sterke behoefte aan geschiedenissen die wel die synthese bieden. Met het werk van Jan ten Hove loopt Zwolle voorop in deze nieuwe ontwikkeling. Inmiddels heeft ook Deventer besloten om de nieuwe stadsgeschiedenis door één auteur te laten schrijven. We moeten daarbij wel bedenken dat Zwolle in de afgelopen jaren zoveel wetenschappelijk onderzoek heeft voortgebracht dat het maken van een synthese ook mogelijk was. In andere steden is interdisciplinair onderzoek nog nodig om überhaupt de stad te leren kennen.

Zo is de nieuwe *Geschiedenis van Zwolle* een uiterst moderne stadsgeschiedenis, gebruikmakend van de resultaten van onderzoek in vele disciplines van historisch onderzoek, maar vooral ook inspelend op de behoefte van de moderne mens om sporen te ontdekken naar het verleden. De enorme populariteit van geschiedenis komt deels zeker voort uit die behoefte om onszelf individueel en collectief in een breed tijdsperspectief te plaatsen en te leren kennen.

Maar het is ook boeiend om te kunnen constateren dat de *Geschiedenis van Zwolle* in een Zwolse traditie staat. Een traditie van Zwollenaren – Van Hattum, De Vries, Ten Hove – die de geschiedenis van hun eigen stad beschrijven en duiden. Zo is een vruchtbaar evenwicht ontstaan tussen vele en diverse wetenschappelijke deelstudies enerzijds en indrukwekkende syntheses met een sterk persoonlijk en verhalend stempel anderzijds. Zo hoort het misschien ook wel te zijn: uiteindelijk zijn het de Zwollenaren zelf die hun geschiedenis schrijven.

Noten

1. Jan ten Hove, *Geschiedenis van Zwolle* (Zwolle, 2005) p. 15, verwijzend naar de beginregel van Burchard Joan van Hattum, *Geschiedenissen der stad Zwolle, behelsende een verhaal van haar eerste beginselen, verheffinge tot een stad, en de merkwaardigste gebeurtenissen aldaar van ouds her, tot bij na dese tijden toe, voorgevallen* (5 dln; Zwolle, 1767-1775).
2. Th. J. de Vries, *Geschiedenis van Zwolle* (2 dln; Zwolle, 1954, 1961).
3. Jan Romein, *Geschiedenis van de Noord-Nederlandse geschiedschrijving in de Middeleeuwen; bijdrage tot de beschavingsgeschiedenis* (Haarlem, 1932) p. 230-231.
4. Zie bijvoorbeeld M. Carasso-Kok, *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de Middeleeuwen* ('s-Gravenhage, 1981) en E.O.G. Haitzma Mulier en G.A.C. van der Lem, *Repertorium van geschiedschrijvers in Nederland 1500-1800* (Den Haag, 1990).
5. Bunna Ebels-Hoving, 'Nederlandse geschiedschrijving 1350-1530; een poging tot karakterisering', in: B. Ebels-Hoving, C.G. Santing en C.P.H.M. Tilmans, red., *Genoechlike ende lustige historiën. Laatmiddeleeuwse geschiedschrijving in Nederland* (Hilversum, 1987) p. 222-225.
6. Zie Carasso-Kok, *Repertorium*.
7. F.W.J. Scholten, 'Zutphens rampspoed door tijdge-noten ervaren', in: B. Looper en J.C. Riemens, red., *Geschiedenis in Zutphen* (Zutphen, 1988) p. 33-39.
8. De spanningen in de stad Zwolle vormen een belangrijke rode draad in J.C. Streng, *Stemme in staat. De bestuurlijke elite in de stadsrepubliek Zwolle 1579-1795* (Hilversum, 1997). Ten Hove, *Geschiedenis*, behandelt het thema in zijn hoofdstuk over de periode 1680-1780, p. 319 e.v.
9. Ten Hove, *Geschiedenis*, p. 319-329.
10. J.C. Streng, *Zwols biografisch woordenboek. Een draagbaar mausoleum* (Hilversum, 2004).
11. Streng, ZBW, p. 22-23.
12. *Ibidem*, p. 277-278.
13. *Ibidem*, p. 64-65.
14. *Ibidem*, p. 140-141.
15. *Ibidem*, p. 122-123.
16. Van Hattum, *Geschiedenissen*, I, 'Voorreden'.
17. Streng, ZBW, p. 124-125.
18. *Ibidem*, p. 87-88.
19. *Ibidem*, p. p. 79-80.
20. F.C. Berkenvelder, 'Geschiedenis van het gemeentearchief van Zwolle', *Zwols Historisch Tijdschrift* 8 (1991) p. 87-100.
21. Ik volsta hier met een verwijzing naar het belangrijke overzicht van P. Kooij, 'Het format van de stad. Een evaluatie van recente Nederlandse stads-geschiedenissen', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 117 (2002). Zie ook H.S.J. Jansen, *De constructie van het stadsverleden. Een systeemtheoretische analyse van het stadshistorisch onderzoek* (Nijmegen, 1991).

Gesprek bij kaarslicht; interview met Jan ten Hove

De binnenstad ligt er nog wat slaperig bij in de Voorstraat, waar het nachtleven op deze vroege ochtend in april wordt weggespoten. De stilte is nog aan de macht, maar daar zal in de loop van de middag een bruid einde aan komen. Niet het geluid van marktkooplui zoals in de negentiende eeuw, maar digitaal geproduceerde kroegmuziek. Hier vermaakt de jongste generatie Zwollenaren zich. De geschiedenis van het straatleven schrijft er geduldig weer een hoofdstuk bij, want zelfs de schaduw die de Peperbus over de straat werpt, is aan verandering onderhevig. Een goede tijd voor een bezoek aan de man die zich beroepshalve jaren heeft beziggehouden met de geschiedenis van Zwolle, van het prille begin tot onze eigen tijd aan toe. We zijn er. Aan het eind van de Voorstraat woont Jan ten Hove, op een plek die op zich al uitnodigt tot historische reflectie: het Vrouwenhuis.

De overgang kan niet groter zijn. In de half duistere regentenkamer waarin Ten Hove ons vraagt plaats te nemen, lijkt een deel van de geschiedenis vacuüm verpakt bewaard te zijn gebleven. De portretten van Zwolse regenten, omstreeks 1650 vervaardigd door Eva van Marle, kijken ons onbewogen aan. Ze zorgen samen met het eeuwenoude meubilair voor een groot contrast met ons, eenentwintigste-eeuwers. Alleen al het kaarslicht dat over de prachtige eikenhouten tafel schijnt, maakt duidelijk dat de tijdmachine ons voor even ver in het verleden heeft teruggeplaatst. In dit decor stellen we onze vragen:

Wanneer is het allemaal begonnen?

Ik ben in de zomer van 1999 met de opdracht om een nieuwe geschiedenis van Zwolle te schrijven begonnen. De oorspronkelijke planning ging uit van een periode van drie jaar, maar het zijn er uiteindelijk ruim vijf geworden. Een boek als dit kun

je niet afraffelen, alles moet goed zijn. Er was gelukkig geen deadline. Want je komt onderweg dingen tegen die je niet hebt voorzien, waar je extra informatie over moet verzamelen. Je kunt niet zeggen bij bepaalde onderwerpen, laat maar zitten.

Het boek heeft een chronologische opzet, heb je nog een andere opzet overwogen?

Nee, eigenlijk niet. Ik ben in het begin al tot de conclusie gekomen dat een chronologische opzet het beste werkt. Je kunt zo een mooie lijn in het verhaal houden, dat is als je per onderwerp werkt een stuk moeilijker.

Om enig idee te krijgen wat belangrijk is in die Zwolse geschiedenis en ook om te kijken welke hiaten erin zaten, heb ik eerst drie maanden de meest relevante literatuur doorgenomen en een opzet gemaakt met een grove hoofdstukindeling.

Annèt Bootsma –
van Hulten en
Jan van de Wetering

*Jan ten Hove (links) en
Jan van de Wetering tij-
dens het 'gesprek bij
kaarslicht' in de regen-
tenkamer van het Vrou-
wenhuis. (Foto redac-
tie)*

Rumoer om de Palmkermis

Een eensgezinde actie van de diverse christelijke kerken in Zwolle luidde in 1843 het einde in van de sedert onheuglijke tijden in de week vóór Pasen gehouden Palmmarkt of -kermis. Geestelijken van alle gezindten en bijna vierhonderd burgers deelden schriftelijk aan het gemeentebestuur mee dat ze zich zonder luidruchtig en onstichtelijk feestgedruis op straat wilden kunnen voorbereiden op de herdenking van de verrijzenis des Heren. Daarom vroegen ze de voorjaarskermis permanent te annuleren, een wens 'welke in vele beschaafde kringen dagelijks wordt geuit, als zeker stellende, dat de zedelijke verbetering der mindere volksklasse daardoor zou worden bevorderd [...]' De raad ging akkoord met het verzoek, omdat de jaarmarkt geen enkel economisch nut meer diende. Het kermisvermaak zelf en de daarmee gepaard gaande uitpattingen baarden de stadsbestuurders minder zorgen. Dat is af te leiden uit de overweging om eventueel de Zomerkermis, 'welke acht dagen duurt en naar het gevoelen van velen te kort is', met acht dagen te verlengen. Dit voornemen is nooit uitgevoerd, maar de massaal bezochte Zomerkermis in de laatste week van juli bleef het grootste evenement van de stad.

De Palmkermis werd na verloop van tijd buiten het centrum in bescheiden vorm voortgezet op de 'Paaschwei', bij de Spoolderberg. (p. 430)

In die opzet heb ik al de grote lijn van de ruimtelijke structuur aangegeven, hoe heeft de stad zich ontwikkeld, de deelthema's, en ook per hoofdstuk

de onderwerpen die behandeld moesten worden. Die opzet heb ik er de hele tijd ook naast gehouden zodat ik wist, dit staat in het tweede hoofdstuk en in het vijfde hoofdstuk komt er nog iets van terug.

Heb je de periodisering, waarop de hoofdstukken gebaseerd zijn, gaandeweg nog aangepast?

In sommige gevallen wel, bijvoorbeeld de Franse tijd, die liet ik oorspronkelijk in 1795 beginnen met de komst van de Fransen, maar die heb ik terugschroefd naar 1780, de patriottentijd. Al doende merk je dat je oorspronkelijke indeling toch niet helemaal op de Zwolse situatie van toepassing is en dan pas je dat aan.

In de middeleeuwen is er sprake van een echte Zwolse periodisering. Neem de periode 1230 – 1380: in die tijd is Zwolle gegroeid tot een volwaardige stad en tot een gelijkwaardige partner van Deventer en Kampen. Ook de twee volgende periodes zijn volledig op de Zwolse situatie geënt. Het tijdvak van 1380 – 1480 heb ik Zwolle's 'Gouden Eeuw' genoemd, terwijl in de periode daarna, 1480 – 1580, duidelijk een eind is gekomen aan die bloeiperiode. Na 1580 gaat de stad steeds meer mee in het stramien van de algemene geschiedenis.

De hoofdstukken hebben allemaal ongeveer dezelfde lengte?

De materie is zo overweldigend, dat je, als je aan het schrijven bent zonder opzet, het risico loopt bij de eerste hoofdstukken al zoveel tekst te hebben gebruikt dat je voor de rest te weinig overhoudt. Van te voren stond de omvang voor het totale boek vast, er zijn tien hoofdstukken, dus moest elk hoofdstuk uit ongeveer een tiende deel bestaan. Ik heb echt gekeken hoeveel woorden ik mocht gebruiken en daar heb ik ook constant naartoe geschreven. Elk hoofdstuk bevat zo'n twintig paragrafen, elke paragraaf vijf alinea's en daar moest het allemaal in samengevat worden. Het is ontzettend woekeren geweest met de tekst. Ik kwam soms prachtige verhalen tegen waar je pagina's over zou kunnen uitweiden. Maar ook elk onderwerp moest even groot zijn, de politieke paragrafen, de economische, daar heb ik heel veel tijd aan besteed om dat voor elkaar te krijgen.

De Zwolse onderwijzer Helmich Jan van der Vegt behoorde in 1894 tot de oprichters van de SDAP. Bij het veertigjarig bestaan van de partij werd dit herinneringsbord gemaakt. (Collectie HCO)

Hoe verhoudt zich dat dan tot de geschiedenis, die zich niet altijd braaf houdt aan evenredigheid?

Daar heb ik in de periodisering van de hoofdstukken rekening mee gehouden. Je ziet in het begin dat de tijdvakken vrij groot zijn, maar je merkt dat naarmate je meer bij het heden komt de tijdvakken kleiner worden. Want hoe ingewikkelder de maatschappij wordt, hoe meer archiefmateriaal er is, hoe meer je moet weten en verwerken, dus daarom worden die tijdsperioden aan het eind steeds kleiner om het verhaal goed kwijt te kunnen. Het was wel van belang overal even veel recht aan te kunnen doen.

Ik vond het overigens verbazingwekkend, wat er over Zwolle is verschenen. Als je dat allemaal bij elkaar zoekt kom je een heel eind. Aan het begin was ik bang dat er hiaten zouden optreden. Maar uiteindelijk viel me dat ontzettend mee. In elke periode bleek over elk relevant onderwerp wel wat

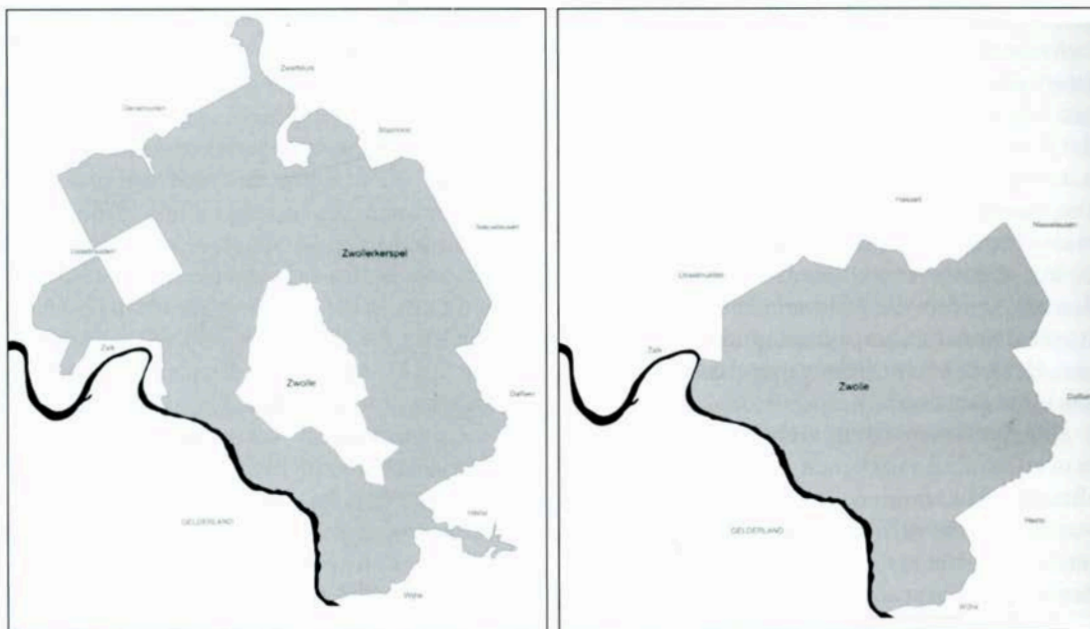
te vertellen. Mede dankzij publicaties zoals die in het *Zwols Historisch Tijdschrift*. Dat zijn net de flarden die je nodig hebt om er een leuk verhaal uit te halen.

Ik ben echt iemand van de verhalende geschiedenis, ik ben in eerste instantie op zoek naar mooie verhalen, dat vormt een belangrijk onderdeel en op die manier stel ik een hoofdstuk ook samen. Het begint altijd met een tastbaar voorwerp uit de geschiedenis, wat betrekking heeft op die periode en waar ook een mooi verhaal omheen te vertellen is, om de lezer alleen al op die manier in het verhaal te betrekken. Om de relatie tussen heden en verleden te laten zien, en daarna de geschiedenis in beeld proberen te brengen. Het verhaal staat voorop, daar boetseer ik het hoofdstuk naar en dan probeer ik de analyse er zo goed mogelijk bij in te stoppen. Het moet gelezen worden, dat is het allereerste.

De hof te Zwolle bevond zich op de plaats waar omstreeks 1400 de in een kruisvorm gebouwde Onze Lieve Vrouwekerk verrees. Op deze luchtfoto uit 2002 is de kerk met de Peperbustoren iets onder het midden zichtbaar, linksboven ligt het Maagjesbolwerk, rechts de Grote of St. Michaëlskerk. (Foto Gemeente Zwolle)

De grenzen van Zwolle voor en na de samenvoeging met een groot deel van Zwollerkerspel op 1 augustus 1967. (Collectie HCO)

Wat vond je echt lastig?

Om gecompliceerde situaties zo beknopt mogelijk te beschrijven. Bijvoorbeeld de Gelderse oorlogen aan het begin van de zestiende eeuw, een ingewikkelde periode waarin politiek van alles en nog wat gebeurde. Enerzijds probeer je de informatie zo compact mogelijk te verpakken, anderzijds moet het toch ook leesbaar blijven. Dat vergde wel een speciale manier van schrijven.

Het was ook vaak lastig om anekdotes er aardig in te krijgen. Zoals het verhaal over de opkomst van de SDAP. De Zwolse onderwijzer Helmich Jan van der Vegt heeft daar prachtige autobiografische aantekeningen over nagelaten, met mooie verhalen over de tegenstand die de socialisten in Zwolle ondervonden, wat ze allemaal deden, en daar kun je dan uiteindelijk maar een paar regels van gebruiken. Maar je moet wel alle stof door om te kijken hoe het in elkaar zit.

Wat was je persoonlijke fascinatie?

De middeleeuwen zijn mijn favoriete periode geworden. Dat was het zeker niet, ik wist er maar heel weinig van af, maar het is verbazingwekkend te zien wat er in die tijd allemaal gebeurd is in Zwolle. In de jaren tussen 1380 en 1480 ontwikkel-

de de stad zich heel snel en kreeg het een voornaam plaats in het Nederlandse stedenstelsel. De Grote Kerk werd gebouwd, het stadhuis, de Onze Lieve Vrouwe Kerk; het was de tijd van Geert Grote, Thomas a Kempis, Cele, de tijd ook dat de stad langzaam maar zeker de vorm kreeg die we vandaag de dag nog zien.

Dat vond ik echt fascinerend om daarmee bezig te zijn. Dan merk je ook dat in Zwolle de middeleeuwse geschiedenis goed ontsloten is, door de Zwolse Regesten van Berkenvelder, de stadsrekeningen en andere bronnen. Daardoor kun je allerlei nieuwe dingen vinden, niet alleen nieuwe gegevens, maar ook door oude feiten opnieuw onder de loep te nemen. Als je sec gaat bekijken hoe de gebeurtenissen precies liggen en je stelt wat nieuwe vragen, dan krijg je toch regelmatig een iets ander verhaal dan altijd verteld is. Zonder dat je echt een mediëvist bent kun je zo toch heel goed in de middeleeuwse geschiedenis doordringen. Dat is boeiend omdat je op die manier ook echt met de geschiedenis bezig bent en niet alleen verhalen van anderen overneemt.

Ook dat belangrijke verhaal over de hof te Zwolle, in het allereerste begin van de stad, daar is in de literatuur eigenlijk nooit aandacht aan

Een bolwerk van burgerlijk fatsoen

Een buitenstaander zag Zwolle in 1930 'vóór alles als zoo'n keurige plaats, zoo'n stad waar je op de wandeling door de straten tersluiks tracht ergens een spiegel te ontdekken om te zien of je hoed recht staat en je das niet scheef zit.'

Andere tijdgenoten refereerden eveneens geregeld aan het deftige, stijve en gesloten imago van de provinciehoofdplaats. De stad gold als een bastion van burgerlijk fatsoen, waar de stroom van het leven gezapig voortkabbelde. Dat Zwolle ook daadwerkelijk in den lande achterbleef, valt onder meer af te leiden uit een forse val op de ranglijst van grootste Nederlandse steden. Waar de gemeente in 1900 wat betreft het inwonertal nog de vijftiende plaats had bezet, was zij in 1930 afgezakt naar de vijfentwintigste plek. In beschouwingen over Zwolle verwonderden vriend en vijand zich erover dat het zo subliem gelegen oord geen voorspoediger ontwikkeling had doorgemaakt. De Zwolse verffabrikant J. Klinkert vroeg zich af: 'Is het een bloot toeval, [of] ligt het aan den aard harer inwoners welke aan een rustigere levensbeschouwing

de voorkeur geven?'[...] De meeste schrijvers waren het erover eens dat de autochtone bevolking zich kenmerkte door een bedaagde, afwachtende en conservatieve opstelling. Zo vond men het hoogst opmerkelijk dat leidinggevende functies in bedrijven en verenigingen hoofdzakelijk door vreemdelingen werden bekleed: 'Bijna alle vooraanstaande burgers zijn van elders gekomen en er is niemand in deze verdraagzame stad, die er aan denkt hierop een aanmerking te maken.'

De burgemeester, een ouderwetse magistraat van goede Zwolse komaf, vormde als het ware de personificatie van de lokale behoudzucht. De bejaarde Isaäc Antonie van Roijen zwaaid als sinds september 1897 de scepter in de gemeente. [...] Op politiek gebied gedroeg Van Roijen zich als een conservatieve dwingeland. [...] Het is voor een groot deel aan de remmende invloed van Van Roijen te wijten dat het stadsbestuur weinig durf en visie aan de dag legde. De door het centrale gezag aan de gemeente opgedragen taken werden naar behoren uitgevoerd, maar ambitieuze plannen om de ontwikkeling van Zwolle daadkrachtig ter hand te namen kwamen niet van de grond. (p. 517/518)

Mr. dr. I.A. van Roijen was burgemeester van Zwolle van 1897 tot 1933. Ter gelegenheid van zijn afscheid in januari 1933 werd in de Schepenzaal een groepsfoto gemaakt met burgemeester, wethouders en gemeenteraad. (Collectie HCO)

besteed. Er stond hier een belangrijke hof als verzamelplaats voor landbouwproducten, ongeveer op de plaats van de Peperbus. Bij mijn voorganger De Vries wordt dat en passant genoemd, maar als je gaat kijken wat het belang van zo'n hof kan zijn geweest, dan kun je daar een hoofdreden in zien voor de opkomst van Zwolle. Dankzij die hof is de kerk hier gekomen, dankzij die hof werd de stapelplaatsfunctie van Zwolle heel erg versterkt. Daar zijn weinig bronnen over, maar ook daarover kun je weer aardige dingen naar voren brengen als je datgene wat er is systematisch op een rijtje zet en je constant vragen blijft stellen, juist als leek op dit gebied. Ik wilde weten hoe zat dat nou precies in elkaar en hoe breng je dat op de lezer over.

Er zit op die manier veel eigen onderzoek in het boek, voor alle periodes. Voor de middeleeuwen had ik het geluk dat er zoveel ontsloten is,

voor de zeventiende en achttiende eeuw heb ik natuurlijk heel veel gebruik gemaakt van het werk van Jean Streng, maar die verwijst soms ook weer naar bronnen die je toch nader wilt controleren of gebruiken. Bijvoorbeeld zo'n ordonnantie over het stadsbestuur, uit begin 1700, daaruit kun je prachtig achterhalen hoe het reilde en zeilde in Zwolle. Voor de negentiende en twintigste eeuw moest er wel veel gedaan worden, omdat er heel weinig structurele studies beschikbaar zijn over die tijd. Het zijn allemaal fragmenten. Dan heb je wel het voordeel dat de gemeenteverslagen, de raadshandelingen en de *Zwolse Courant* goed ontsloten zijn, zodat je over bepaalde onderwerpen snel iets terug kunt vinden.

Er is dus veel onderzoek toegevoegd, maar wel heel gericht en dat was goed mogelijk omdat de ontsluiting van de archieven hier vrij goed is.

In de tweede helft van de negentiende eeuw bevonden zich aan de toenmalige Bleekerstraat in Assendorp boerderijen. Op deze plaats bevindt zich nu de locatie De Weezenlanden van de Isala klinieken. Potloodtekening door Joan Willem Meijer (1840-1928). (Stedelijk Museum Zwolle)

K.L.M. Foto Copyright 16023

Luchtfoto van de binnenstad uit 1947, met als meest in het oog springende gebouwen linksonder de Grote Kerk, midden de St. Michaëlskerk in de Roggenstraat en rechtsboven de Broerenkerk. (Luchtfoto KLM)

Bovendien heeft Zwolle een van de rijkste stadsarchieven van Nederland. Het is goed bewaard en heel uitvoerig. Daar was ik zeer gelukkig mee. En zoals gezegd, ik vond het ook leuk om niet alleen te volstaan met wat al beschreven is maar om ook nieuwe dingen te vinden.

Vind je dat de geschiedenis van Zwolle met dit boek is bijgesteld?

Dat hoop ik wel. Een heel duidelijk voorbeeld is de stadsbrand van 1324. In de Zwolse geschiedschrijving is die altijd toegeschreven aan de heer van Voorst, als grote boeman van Zwolle, maar als je kritisch naar dat verhaal kijkt dan blijkt dat het pas tweehonderd jaar na dato in een onbetrouwbare kroniek opduikt. De oorspronkelijke bron, Snavel, rept met geen woord over Voorst. Zou hij de dader zijn geweest, dan had Snavel dat ongetwijfeld vermeld. Iedereen heeft later dat jongere verhaal overgenomen. Als je dan kijkt hoe dat verhaal in de wereld gekomen is, dan zie je dat de kans heel klein is dat de heer van Voorst de brandstichter was.

Verder de algemene lijn van de Zwolse geschiedenis, die langzame opgang, dat is ook een

nieuw element. Op de periode rond 1400 na, heeft Zwolle zich ontwikkeld langs lijnen van geleidelijkheid. Het is een ontwikkeling geweest zonder grote schokken of breuken of dramatische gebeurtenissen. Grote belegeringen hebben we hier nooit gehad, allerlei rampspoed die andere steden wel heeft getroffen, is aan Zwolle altijd voorbijgegaan. Op de luchtfoto uit 1939 [p.12-13] zie je de stad nog liggen zoals zij in de loop der tijd en geleidelijk is gegroeid.

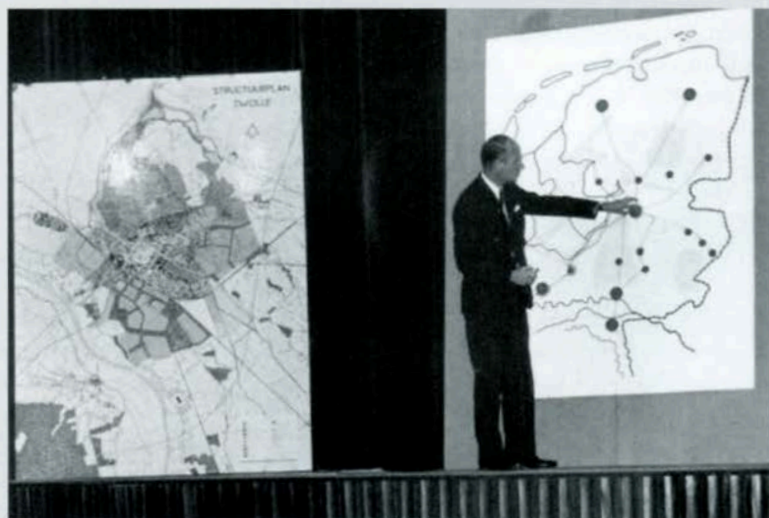
Je behandelt zelfs onze eigen tijd. In hoeverre kan een historicus daar voldoende afstand van nemen?

Dat is inderdaad moeilijk. Je zit op het snijvlak tussen geschiedschrijving en journalistiek. Wat de objectiviteit betreft is het deel over de periode van 1970 tot 2000 echt een apart hoofdstuk. Ik schrijf in het begin ook dat deze periode een duidelijk andere opzet heeft, meer een persoonlijke kijk. De recente geschiedenis is heel moeilijk te overzien. Ik heb er wel over gedacht het boek te laten eindigen in 1967, het jaar van de samenvoeging met Zwollerkerkspel, maar dat had ik toch een groot gemis gevonden omdat juist in de laatste dertig jaar de ontwikkeling van Zwolle zo bepalend is

Groeistad

De opbloei van Zwolle [in het laatste kwart van de twintigste eeuw] was te danken aan een complex van factoren. In de eerste plaats haalde de stad veel voordeel uit de oude troef, die in de twintigste eeuw nooit goed was uitgespeeld: haar centrale verkeersgeografische ligging. Op basis van de in de jaren zestig sterk verbeterde bereikbaarheid kon de gemeente zich volop ontplooiën als een niet te vermijden schakel tussen de overvolle Randstad en het 'verre', tot ontwikkeling te brengen noorden. In verband met de onstuitbare voortgang van het verkeer over de weg fungeerde de A28 daarbij als levensader. Een andere positieve vestigingsfactor was het aantrekkelijke woonklimaat, waardoor ondernemers zich sneller lieten verleiden in Zwolle neer te strijken. Daarnaast verkeerde de stad in de plezierige omstandigheid dat uitgerekend dankzij haar 'stuwende achterstand' de ruimte voor uitbreiding veel groter was dan in menig andere gemeente. Ook de algemene tendens om bestaande centra te versterken speelde de provinciehoofdstad in de kaart. [...] Zonder financiële hulp van bovenaf was Zwolle niet in staat geweest de grote sprong voorwaarts te maken. De uitbouw van de gemeente is in de late twintigste eeuw immers sterk bepaald door de taak die de regering als onderdeel van het nationale spreidingsbeleid aan haar toekende om uit te groeien tot een grote stedelijke kern. [...]

Een kapitale locatiesubsidie van het Rijk maakte het mogelijk om na het behalen van de titel van groeistad de uitgestrekte woonwijk Zwolle-Zuid te verwezenlijken. (p. 605/606)

Burgemeester drs. J.A.F. Roelen geeft in oktober 1967 een toelichting bij het Structuurplan Zwolle en verduidelijkt de scharnierfunctie van Zwolle tussen het westen en noorden. (Collectie HCO)

geweest. Het is echt een nieuwe tijd, Zwolle is toen ontzettend hard gegroeid, het is een dynamische, moderne stad geworden. Voor de afronding van het boek vond ik het van wezenlijk belang om dat er in te krijgen.

Je kunt zien hoe de lijnen uit het verleden verder gaan, maar ook hoe de band met het platteland in die periode verbroken wordt. Met name de ruimtelijke ontwikkeling gaat in die tijd ontzettend hard met Zwolle-Zuid en Stadshagen. Uiteindelijk ben ik met de verwerking van actuele ontwikkelingen doorgegaan tot de herfst van 2004; toen heb ik er definitief een punt achter gezet.

Over de band met het platteland gesproken, wat beschouw je als 'Zwolle'?

Ik heb dat niet precies gedefinieerd, maar ik ben uitgegaan van de stad, het centrum. Het platteland, Zwollerkerspel, komt er bij. Door de stad als geografische eenheid te nemen, heb je een overzichtelijk geheel. De relatie stad – platteland zit wel als een rode draad in het boek. De invloed van het platteland op de stad wordt met name in de negentiende eeuw belangrijk. De andere mogelijkheden voor Zwolle, de internationale handel, de doorvoerhandel, worden dan allemaal wat minder en dan krijg je dat die ontwikkeling van dat platteland hier steeds belangrijker wordt. Dan ga ik gezien het belang van onder meer de vee-markt ook steeds dieper in op die verhouding stad – platteland.

Geschiedschrijving is nooit af. Heb je suggesties voor verder onderzoek?

In elk geval de negentiende en twintigste eeuw. Zo ongeveer elk onderwerp daar verdient een nader onderzoek, zowel op het gebied van de politieke, de economische of de sociale geschiedenis, dat is bijna een massale witte vlek in de Zwolse historiografie. De Middeleeuwen zijn dankzij het werk van Berkenvelder en zijn voorgangers goed gedocumenteerd, de zeventiende en achttiende eeuw door Jean Streng, maar bij de laatste twee eeuwen ontbreekt het bijna op ieder gebied aan een goede totaalstudie.

Neem de jaren zestig, dat zijn hele cruciale

Jan ten Hove (geb. Kampen 1960) in de gang van het Vrouwenhuis in de Voorstraat. De Geschiedenis van Zwolle werd geschreven 'in de schaduw van de Peperbus, in kamer 19 van het Vrouwenhuis.' (Foto redactie)

jaren geweest. Burgemeester Roelen is altijd een beetje verketterd, die zou alleen maar belangstelling hebben gehad voor de moderne ontwikkeling en aan de oude stad geen aandacht hebben besteed. Maar hij is wel de man geweest die Zwolle wat dat betreft in een nieuwe wereld heeft gebracht. Roelen heeft de lethargie die er vanaf de negentiende eeuw in Zwolle heerste, doorbroken. Bijvoorbeeld de verbreding van Rijksweg 28 en de aanleg van het Zwolle-IJsselkanaal zijn elementen die de enorme groei van Zwolle na 1970 mogelijk hebben gemaakt.

Maar ja, wat is wijsheid. Als burgemeester Van Roijen omstreeks 1900 niet zo'n passief beleid had gevoerd, dan was Zwolle rond 1900 geïndustrialiseerd en dan hadden we hier met vreselijke industrieterreinen gezeten. Die had je in de jaren zestig weer moeten ontmantelen. Roelen kon zonder de erfenis van het verleden nu in één keer doorstoten.

Heeft de trage ontwikkeling van de stad ook iets te maken met de aard van de Zwollenaars?

Dat is lastig hoor, want wat is de Zwollenaar? De laatste jaren is er natuurlijk ook enorm veel instroom geweest. Maar als je het over de authentieke Zwollenaar hebt dan zijn denk ik toch typeeringen van toepassing als afwachtend, behoudend en nuchter. Op zich niet eens zulke negatieve kenmerken, daar krijg je een goede samenleving mee, maar inderdaad geen mensen die met de muziek voorop lopen. Zwolle is via lijnen van geleidelijkheid naar het heden gekomen en dat stimuleert ook niet om groots en meeslepend te leven. Voorzichtig aan dan breekt het lijntje niet, dat heeft ons ver gebracht. Maar er heerst hier wel vaak een mentaliteit van 'het zal wel niets worden'. Je mist soms het enthousiasme en de burger trots. Neem bijvoorbeeld de bouw van de nieuwe ABN-AMRO-toren. Die is misplaatst in het rivierenland-

De prachtige schildering op de deur van de regentenkamer van het Vrouwenhuis, met de afbeelding van een zwaaiende dame in hofdracht. Rond 1700 geschilderd door een onbekende maker. (Stichting Het Vrouwenhuis, foto H. Westering)

schap en hebben we helemaal niet nodig. Maar uit een soort minderwaardigheidscomplex moet het dan maar gebeuren, 'om Zwolle op de kaart te zetten'. Alsof we nog niet voldoende op de kaart staan, vroeger werden torens opgetrokken om God te eren, nu Mammon. Nogmaals, die afwachende houding heeft Zwolle ook veel voordeel gebracht. Maar de balans slaat soms een beetje door naar de negatieve kant. Een beetje meer pit zou geen kwaad kunnen.

Is de Kampenaar door het schrijven van dit boek meer Zwollenaar geworden?

Ja absoluut, maar er zijn tussen Kampen en Zwolle ook veel overeenkomsten. Bovendien wonen we midden in de Zwolse binnenstad. Mijn vriendin Saskia Zwiers werd acht jaar geleden directrice van het Vrouwenhuis en sindsdien wonen we hier.

Na mijn geschiedenisstudie in Groningen bleef ik trouwens als vervangende dienstplicht hier in het Rijksarchief gewerkt. Dat was in 1985. Toen begon de IJsselacademie ook net wat actiever te worden en kwam de commerciële kant van de geschiedschrijving een beetje tot ontwikkeling. Na mijn vervangende dienstdienst had ik als basis het genealogisch correspondentschap van het Rijksarchief en daarnaast ben ik begonnen met het in opdracht schrijven van boeken. En dat is steeds meer geworden.

Tot slot

Als de kaars op tafel wordt uitgeblazen is de betovering voorbij. Enthousiast en rap pratend, zoals tijdens het hele gesprek, voert Jan ten Hove ons door de fraaie vertrekken van het Vrouwenhuis. Nog één keer kijken we naar die prachtige schildering op de deur van de regentenkamer, met de afbeelding van een zwaaiende dame in hofdracht. Rond 1700 doelbewust geschilderd om de toeschouwer op afstand een illusie van werkelijkheid te geven. Zo lijkt het verleden ons uit te zwaaien en stappen we het ontvullende licht in van onze eigen tijd.

* Het gesprek met Jan ten Hove vond plaats op 12 april 2005.

Agenda

Historische Avonden

dinsdag 6 september 2005

Van oliedom naar olieslim

Spreker: Mark den Boer

Plaats: Molen de Passiebloem, Vondelkade 175

Organisatie: Monumentenzorg gemeente Zwolle

In de Passiebloem is plaats voor maximaal 55 personen. Reserveren via HCO: 038 4266300

donderdag 15 september 2005

Kerkinterieurs in pen en penseel

Spreker: Johan Grabijn

Plaats: Rectorzaal Dominicanerklooster, Assendorperstraat 29

Organisatie: Vrienden van de Stadskern

maandag 3 oktober 2005

Louk Israëls' onderduikgeschiedenis

Spreker: Louk Israëls (hoofdpersoon in het boek *De Zorg*, geschreven door Coen van Harten)

Plaats: Rector, Bethlehems Kerkplein 35

Organisatie: Zwolse Historische Vereniging

dinsdag 1 november 2005

Geloof en ongeloof in stad en staat.

De Hervorming in Zwolle

Spreker: Ingrid Wormgoor

Plaats: Rector, Bethlehems Kerkplein 35

Organisatie: Zwolse Historische Vereniging

Tentoonstelling

Stedelijk Museum Zwolle

Suske en Wiske, de jeugdige jubilarissen

10 juli t/m 4 september 2005

Zestig jaar geleden werd de eerste strip van Wiske, Tante Sidonia en Lambik getekend. Een jaar later kwam Suske erbij. Het duo Suske en Wiske heeft een eindeloze serie stripavonturen beleefd. Willy Vandersteen was hun geestelijke vader. Hij tekende tot 1972 de strip. Toen werd hij opgevolgd door Paul Geerts die in 2002 de pen overdroeg aan Marc Verhaegen. Vanaf begin 2005 is een team van tekenaars en scenarioschrijvers actief om Suske en Wiske hun avonturen te laten beleven.

Auteurs

Drs. Annèt H.M. Bootsma – van Hulten (1953) studeerde geschiedenis. Zij werkt als free-lance historicus.

Wim A. Huijsmans (1948) is als archivaris verbonden aan het Historisch Centrum Overijssel.

Dr. Frank Inklaar (1957) is historicus. Hij is werkzaam bij de faculteit Cultuurwetenschappen van de Open Universiteit Nederland.

Drs. Bert Looper (1957) studeerde middeleeuwse geschiedenis te Groningen. Na zijn opleiding aan de Rijksarchiefschool was hij achtereenvolgens gemeentearchivaris van Assen, Zutphen en 's Hertogenbosch en directeur van de Centrale Archief Selectiedienst te Winschoten. Vanaf 2000 is hij directeur van het Historisch Centrum Overijssel te Zwolle.

Drs. Frits David Zeiler (1949) is historicus. Hij woonde van 1979 tot 2004 in Overijssel en werkte daar onder meer mee aan de geschiedenissen van Oldemarkt, Kampen en - als lid van de begeleidingscommissie - Zwolle.

Jan G. van de Wetering (1947) is freelance tekstadviseur en auteur van de boeken *Vergeten levens* en *Hoe schrijft ik geschiedenis*.

In het volgende nummer:

- **Eén oorlog, vele herinneringen.**
Herdenken in Zwolle 1945-2000
door Kees Ribbens
- **Hoe een stuiver op zijn kant kan vallen:**
de Zwolsche Lak- en Nikkelfabriek
van de fa. Stuiver
door Jeanine Otten

Colofon

Het Zwols Historisch Tijdschrift is een uitgave van de Zwolse Historische Vereniging en verschijnt viermaal per jaar. Leden van de vereniging krijgen het tijdschrift gratis toegezonden.

Bestuur Zwolse Historische Vereniging

H. Dijkstra, *voorzitter*

F. Oude Ophuis, *secretaris*

R. Tillema-Hanf, *penningmeester*

S. ten Veen, J. Bouma, M. Schneiders,

P. Winters, *leden*

Secretariaat Zwolse Historische Vereniging:
postbus 1448, 8001 BK Zwolle,
telefoon: 038-4211695 (voicemail)

Ledenadministratie en bezorging tijdschrift:
J. van Ulsen-Nijkamp, telefoon: 038-4654617

Internet adres:

www.zwolsehistorischevereniging.nl

e-mail ZHV: info@zwolsehistorischevereniging.nl

Financiën: girorekening Postbank: 5570775

t.n.v. Zwolse Historische Vereniging

Tarieven lidmaatschap:

€ 25 /jaar

Studenten

€ 22 /jaar

Redactie Zwols Historisch Tijdschrift

A.H.M. Bootsma-van Hulten, *eindredacteur*,

E.A. van Dijk, W.A. Huijsmans, F. Inklaar,

M. van der Laan, H.A. Stalknecht, J. G. van de Wetering.

Redactieadres: Wipstrikerallee 71, 8023 DV Zwolle

e-mail: annetbootsma@home.nl

Vormgeving: Rob van den Elzen bno (†)

Vormgeving omslag: Buro 1 Hoog

Opmaak: Different Design Deventer

Druk: Waanders Drukkers, Zwolle

ISSN 0926-7476 © Zwolse Historische Vereniging

Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

historisch centrum overijssel

GESCHIEDENIS
LEEFT!

kijk ook op

www.historischcentrumoverijssel.nl

voor alle actuele informatie

BROUWER ANTIEK

Diezerplein 14 - 8021 CV Zwolle

Tel. (038) 4539355

Donderdag t/m zaterdag van 11 - 18 uur
Andere tijden na afspraak

Te koop gevraagd:

Historische "kantoorpanden"

Inlichtingen: 038 421 32 90

Van der Reijd Makelaars B.V.

VAN DER REIJD

Makelaars B.V.

VBO **MAKELAAR**

Brasserie "Het Vliegerhuys"

Nieuwstraat 55

Tel. 038-4221206

8011 TM Zwolle

Fax 038-4224318

In Brasserie 't Vliegerhuys.....Een pand uit 1450 !

- De lekkerste koffie van Zwolle.....
- Uitgebreide lunch-en avondkaart.....
- Heeft U wat te veren, vraag naar de mogelijkheden.....
- Elke acht weken nieuwe expositie.....
- En een vertrouwde plek voor de Zwolse Historische Vereniging.....

Een plek om te onthouden.....

WAANDERS

uitgevers drukkers boekverkopers

boekverkopers
Eiland 9, Zwolle
Telefoon (038) 421 53 92

uitgevers / drukkers
Faradaystraat 17, Zwolle
Telefoon (038) 467 34 00 / 467 34 50